

זיהוי החללים בצבא הגנה לישראל

רקע

- א. המערך לטיפול בחללים בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים
- ב. מיסוד הכח המטכ"לי לטיפול בחללים כלקח מלחמת ששת הימים
- ג. עקרונות הזיהוי ותפיסת ההפעלה של המערך לטיפול בחללים ערב מלחמת יום הכיפורים
- ד. קבורת ארעי במלחמת יום הכיפורים
- ה. המדור לחקירות וזיהוי במלחמת יום הכיפורים
- ו. המעמד ההלכתי של זיהוי באמצעות שיניים
- ז. הקמת בית דין רבני להתרת אלמנות המלחמה להינשא
- ח. לקחי המלחמה בתחום אמצעי זיהוי מחיים
- ט. יישום ההמלצה בדבר איסוף טביעות אצבע מחיילי צה"ל
- י. מעמדו המשפטי וההלכתי של זיהוי באמצעות טביעת אצבעות
- יא. כתיבת התו"ל הכוללת את לקחי מלחמת יו"כ
- יב. פרויקט מרח"ב ומיחשוב אמצעי הזיהוי
- יג. תוצרי פרויקט מרח"ב - זיהוי חללים באמצעות טביעת אצבעות ממוחשבת
- יד. תוצרי פרויקט מרח"ב - זיהוי חללים באמצעות משנן
- טו. תוצרי פרויקט מרח"ב - זיהוי חללים באמצעות DNA
- טז. הקמת צוותי ייעוץ לחליטה שע"י הרב הצבאי הראשי
- יז. העברת זיהויים של חללי צה"ל מהמכון לרפואה משפטית למרכז איסוף נתוני חלל של הרבנות הצבאית
- יח. החתירה להימנע ככל הניתן מקבורת ארעי - הקמת המלב"ח
- יט. הקמת קבוצת מתנדבות לטיפול בחללות אחרית דבר

רקע

בקרב שהתחולל באיזור אנצריה שבלבנון (בין צור לצידון) בליל ג' באלול תשנ"ז (הלילה שבין 4 ל-5 בספטמבר 1997), במהלך מבצע "שירת הצפצפה", נהרגו 11 מלוחמי שייטת 13 וכן רופא צבאי מכוח החילוץ. לאחר פינוי הכוח מהשטח בחסות החשכה התברר כי בשטח נותרה גופתו של אחד מלוחמי השייטת, איתמר אייליה. בקיץ תשנ"ח הוחזרו לישראל גופתו של הלוחם איתמר אייליה ז"ל, וכן חלקים מגופותיהם של חיילים אחרים שנהרגו גם הם בפעולה זו. על פי חוות הדעת המדעית של פרופ' ארנסבורג, אנתרופולוג מאוניברסיטת תל אביב אשר סייע לרבנות הצבאית בזיהוי חללי צה"ל, שויכו האברים לרב-סמל רז טבי ולסמל-ראשון גיא גולן, ונקברו בקבריהם.

הורי טבי וגולן הטילו ספק בנכונות הזיהוי של שרידי בניהם, ובעקבות עתירתם לבג"ץ הורה בית המשפט על פתיחת שני הקברים לשם זיהוי נוסף של חלקי האברים באמצעות בדיקות DNA. כתוצאה מהזיהוי המחודש התברר כי חלקים מגופתו של טבי ז"ל נקברו בקבר אחר, וחלקים מגופתו של גיא גולן ז"ל נקברו בקברו של טבי.

בעקבות הסערה הציבורית שהתחוללה סביב הטעויות בזיהוי חלקי הגופות, והביקורת החריפה על הרבנות הצבאית שהייתה אחראית לזיהוי, החליט הרמטכ"ל מופז להקים ועדת חקירה לבדיקת הנושא. בראש הוועדה עמד השופט בדימוס אליהו וינוגרד. לאחר תקופה ארוכה, בה קיימה הוועדה בחינה יסודית של נושא זיהוי החללים בצה"ל, גיבשה הוועדה שורת המלצות בנושא זה. כהשלמה למהלכים אלה הוחלט, עם התמנותו של הרב ישראל וייס לרב הראשי לצה"ל ובעצה אחת עם ראש אכ"א דאז האלוף יהודה שגב, לבחון מחדש את כל המערך לטיפול בחללים בצה"ל ולשכללו. מאמר זה מציג את תמצית הפעילות של פרויקט מרח"ב (מערך רבצ"ר חללים בחירום) בתחום הזיהוי, אשר מבוססת במידה רבה על לקחי הטיפול בחללים במלחמת יום הכיפורים.

א. המערך לטיפול בחללים בין מלחמת ששת הימים למלחמת יום הכיפורים

מלחמת ששת הימים הסתיימה כאשר לישראל כ-800 חללים. במהלך הטיפול בהם התעוררו סוגיות הנוגעות לשאלת הסמכות והאחריות לטיפול בהם ולזיהוים, באופן שיענה במלואן על דרישות החוק מחד וכללי ההלכה לעניין התרת עגונות מאידך. הנושא הונח על שולחן המחוקק בכנסת, וב-2.8.1967, דהיינו כחודשיים לאחר מלחמת ששת הימים, נתקבל בכנסת חוק רישום פטירות חיילים התשכ"ז-1967, המסדיר את דרך אישור פטירת חייל. החוק היה דרוש בין השאר כדי למלא ריק משפטי, כשהתברר כי החיקוקים שהיו קיימים ערב מלחמת ששת הימים נועדו לשעתם בלבד, ולא התאימו למציאות שנוצרה בעקבות המלחמה.¹

בהתאם לחוק מונה הרב הראשי לצה"ל ע"י שר הביטחון כ"קצין מוסמך", קביעה שמשמעותה כי הוא הסמכות המאשרת בחתימתה פטירתו של חייל לאחר שיש בידי ראיות מספיקות לכך. החוק החדש והגדרת הרבצ"ר כ"קצין המוסמך" בעניין קביעת זהות החללים בצה"ל, הביאו את הרב הראשי לצה"ל, אלוף הרב שלמה גורן, לפעול

1 וכך הוצג הצורך בדברי ההסבר לחוק: חוק רישום פטירות חיילים שנספו במלחמת השחרור, תשי"ז-1950 שנתקבל אחרי מלחמת השחרור, וכן חוק רישום פטירות חיילים שנספו במערכה (הוראת שעה), תשי"ז-1957 שנתקבל אחרי מבצע קדש, תכליתם הייתה להסדיר את רישום הפטירות של חיילים שנפלו במלחמת השחרור ובמבצע סיני, אשר לגביהם לא נתמלאו, בשל נסיבות הזמן, הדרישות הקבועות בפקודת מרשם הנושבים, תש"ט-1949 שהייתה בתוקף אותה שעה. החוק המוצע כולל למעשה את כל ההוראות שנכללו בחוק משנת תשי"ז בשינויים המחויבים לפי העניין; אולם תחולתו של החוק המוצע אינה מוגבלת בזמן. ניתן להפעיל את סמכותו של הקצין המוסמך לתת אישור פטירה לגבי כל חייל שנפטר בהיותו ב"שירות חירום", כלומר בשירות ששר הבטחון, באישור ועדת החוץ והבטחון של הכנסת, הכריז עליו כעל שירות חירום לעניין החוק המוצע.

לגיבוש נהלים להכשרת כוח אדם מתאים ולבניית יחידות פיקודיות ומטכ"ליות שיאפשרו את ביצוע שלושת המטרות הבאות: פינוי החללים מזירת נפילתם בכל הנסיבות; זיהוי הוודאי באופן שימלא אחר כל דרישות ההלכה ברף הנדרש לענין התרת אשת איש, וגם יעמוד בעקרונות הזיהוי האזרחי-משפטי כנדרש; קיום מצות הקבורה בהבאת החלל בשלמות ככל הניתן לקבר ישראל.

1. הטיפול בחללים בשיגרה

יחידות הקבורה הפיקודיות (יק"פ) הוקמו עוד לפני מלחמת ששת הימים. בשיגרה היו בכל פיקוד צוותים שכללן כשלושה קברנים אנשי קבע הכפופים לרב הפיקודי, שתפקידם היה לבצע הלוויות של חיילים שמתו במהלך שירותם. כמו כן היה צוות קברנים מטכ"לי, כפוף לענף או"ק (אישות וקבורה) במפקדת הרבנות הצבאית הראשית.

2. הטיפול בחללים בחירום

א) בפיקודים - כדי לתת מענה למצבי חירום ולאירועים רבי נפגעים הוקמו בשלושת הפיקודים המרחביים, צפון דרום ומרכז, יחידות מילואים לטיפול בחללים, כפופות לשלישות הפיקוד ומונחות מקצועית ע"י הרב הפיקודי, שנקראו יק"פ - יחידת קבורה פיקודית. תפקידם של היק"פים לקלוט את החללים המפונים ע"י היחידות מזירת נפילתם אל מרכז איסוף נתוני החלל הפיקודי (מאנ"ח), שם אוספים אנשי היק"פ את נתוני הזיהוי ומתעדים אותם ב"תיק חלל", ובתום תהליך איסוף הנתונים מכינים את החלל לקבורה ומעבירים אותו לקבורת קבע או ארעי בהתאם להנחיות. "תיק החלל" נשלח למטכ"ל רבנות צבאית לקביעת הזהות החלוטה.

ב) ברמת המטכ"ל - עתודה: בנוסף לשלושת היק"פים רוכז ערב מלחמת ששת הימים בבסיס הרבנות הצבאית צוות בן כעשרים אנשי מילואים, ותיקי מבצע קדש, בראשותו של רס"ן (מיל.) נתן הלוי, כדי שישמש "עתודה מטכ"לית" לסיוע ליחידות הפיקודיות בעת הצורך. צוות זה הופעל בעיקר לאיתור חללים שהושארו בכורח הנסיבות בשטחי הלחימה, והיה כפוף ישירות, מקצועית ופיקודית, למפקדת הרבנות הצבאית הראשית.

ג) ברמת המטכ"ל - זיהוי: הוקמו צוותי קביעת הזיהוי. מינויו של הרב הראשי לצה"ל ל"קצין מוסמך", שמשמעו כי הוא הגורם המאשר בחתימתו את דבר פטירתו של חייל לאחר שיש בידי ראיות מספיקות לכך, הטיל עליו מיידית את הסמכות והאחריות לזיהוי של חללי מלחמת ששת הימים. כדי לעמוד במשימה הקים הרב גורן זצ"ל צוותים, שתפקידם לבחון את "תיק חלל" שנשלח

מהפיקודים, כדי ליצור ממנו מסמך מפורט ומסודר לכל אחד מן הנופלים, ובו ירוכזו ויתועדו העדויות וכל אמצעי הזיהוי שנאספו ביחס אליו. כן יכינו הצוותים, בהתאם לממצאים, חוות דעת הלכתית-משפטית שתשמש המלצה לרבצ"ר כ"קצין המוסמך" לקביעת זהותו החלוטה של החלל.

לשם לכך גויסו למילואים אנשי חברה קדישא צבאית מנוסים שטיפלו בחללים במלחמה, ועורכי דין מיומנים, ובהם עו"ד מנחם נאמן (לימים סגן נשיא בית המשפט המחוזי בחיפה) ועו"ד יעקב נאמן (לימים שר המשפטים), אשר בדקו באופן שיטתי ומסודר את כל אמצעי הזיהוי ששימשו לזיהוי של כל חלל. במקרים בהם היה צורך בחקירות ובאיסוף מידע נוסף להשלמת נתונים וממצאים ביצעו זאת אנשי הצוות עצמם, כשבסימומו של תהליך היה לכל חלל "תיק חלל" מפורט, אשר המסמך המסכם המרכזי בו היה טופס אישור פטירת החלל וזהותו, תחום כחוק ע"י הרב הראשי לצה"ל.

ב. מיסוד הכח המטכ"לי לטיפול בחללים כלקח מלחמת ששת הימים

1. הקמת פלוגה ט' המטכ"לית: בעקבות הפקת לקחים שנערכה ברבנות הצבאית לאחר מלחמת ששת הימים, ותובנתו של הרב גורן ביחס לחשיבות הימצאות כח מטכ"לי זמין לטיפול בחללים², עלה ביתר שאת הצורך לארגן מחדש ולמסד את הצוות המטכ"לי לטיפול בחללים שפעל במלחמה. על כן בשנת תשכ"ט הוקמה בבסיס הרבנות הצבאית בר"ץ 779 ששכן ביפו **פלוגה ט'**, ככח מטכ"לי מיוחד לטיפול בחללים. הפלוגה המוגדלת שמנתה 160 חיילים הורכבה מארבע מחלקות לטיפול בחללים, וכן מחלקת מפקדה שנועדה לתת שירותי מנהלה ואפסנאות. למפקד הפלוגה התמנה סרן (מיל.) שמואל אפל, עו"ד צעיר מבני ברק, אשר שימש במלחמת ששת הימים כמפקד בית הקברות הארעי בארי. כסגנו, וכמוקד ידע לטיפול בחללים, שימש רס"ר (מיל.) רפי לוי, שעסק בפינוי חללים כבר במבצע קדש.

2 וכך מספר הרב גורן בתחקיר שנערך לאחר מלחמת ששת הימים: "אני כבר הייתי תחת הרושם שאנחנו הולכים לקראת המלחמה (מדובר ימים ספורים לפני תחילתה. שפ"ר) והנה פתאום נתקבלה הוראה מאכ"א לשחרר את יחידות הקבורה. אמנם הפיקודים צייתו להוראה, אבל אני הודעתי לרע"ן אישות וקבורה שלא ישחרר את היחידה המטכ"לית. אך מאחר והדבר הזה לא היה רשמי, על כן לא החזקנו אותם מרוכזים במחנה, אלא השארנו אותם מגויסים ובכוננות כדי שתוך זמן קצר ביותר נוכל לרכז אותם מחדש. לא שחררנו אותם, אם כי ההוראה הייתה לשחרר, כי חששנו שאנחנו עלולים לעמוד בפני מצב חמור מאוד, כפי שניווכח אחרי-כן שזה קרה. הנושא של הקבורה, היה אחד הנושאים החשובים שלנו ברבנות, והוא היה חשוב מפני שלאור מה שראינו במלחמת השחרור, ולאור השינוי שחל בנושא הזה במערכת סיני, חשבנו שכאן חייבים להגיע לשכלול יתר. חששנו מפני אבדות כבודות, כפי שהערכת המצב הייתה. חששתי מאוד מפני זה, ולכן, הוצאנו הוראות מיוחדות".

2. הקמת "המדור המטכ"לי לזיהוי חללים": במקביל, וכהמשך טבעי לפעילותו של צוות הזיהוי הנ"ל שהוקם "אד-הוק" לזיהוי חללי מלחמת ששת הימים, הוחלט על הקמתו של "המדור לחקירות ולזיהוי חללים" כיחידה מטכ"לית עצמאית הכפופה ישירות לרבצ"ר, אשר תקלוט מיחידות הקבורה הפיקודיות ויחידת הקבורה המטכ"לית את תיקי החלל ובהם ממצאי הזיהוי שנאספו, תבצע את חקירות הזיהוי הנדרשות, תקבע באופן משפטי והלכתי את זהות החלל ותביא את המלצת הזיהוי לאישור "הקצין המוסמך" - הרב הראשי לצה"ל. בראש היחידה החדשה הועמד סא"ל (מיל.) נתן הלוי, אשר שימש בששת הימים כמפקד צוות הקבורה המטכ"לי.

ג. עקרונות הזיהוי ותפיסת ההפעלה של המערך לטיפול בחללים ערב מלחמת יום הכיפורים

1. עקרונות היסוד ההלכתיים לזיהוי חללים מופיעים במשנה מסכת יבמות פרק טז משנה ג:

אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם, אף על פי שיש סימנין בגופו ובכליו. אין מעידין אלא עד שתצא נפשו, ואפילו ראוהו מגויד וצלוב והחיה אוכלת בו. אין מעידין אלא עד שלושה ימים. רבי יהודה בן בבא אומר: לא כל האדם ולא כל המקום ולא כל השעות שוין.

עקרונות הזיהוי נידונים בתלמוד בבלי מסכת יבמות דף קכ, ומרוכזים בסימן י"ז בשו"ע אבן העזר. בספרות ההלכה והשו"ת נידון הנושא בהרחבה בעיקר בהתייחסות לענין התרת עגונות, נושא רב חשיבות בקהילות ישראל בכל הדורות.

בשני נושאים עיקריים עוסק סימן י"ז בשו"ע אבן העזר:

(א) העדות בדבר מותו של אדם

- עדות ברורה בדבר מותו של אדם ומי הם האישים הנאמנים למוסרה
- טיב העדות ואיכותה בהתייחס למצבו של המת

(ב) תנאי הסביבה ונתוני הגופה הנדרשים כדי לזהות חלל

- תנאי התאורה הנדרשים לזיהוי
- קיום חלקי הפרצוף המאפשר את זיהוי הפנים
- השפעת משך הזמן שחלף מרגע המוות על טיב הזיהוי
- משקלם של סימנים מובהקים בגוף המת
- משמעות סימנים בכליו של המת

2. התאמת שיטות הפעולה של החברה קדישא הצבאית במלחמה לדרישות ההלכה. האתגר המרכזי אליו נדרשה הרבנות הצבאית היה (ועודנו) יצירת מפגש והתאמה בין דרישות ההלכה לבין אפשרויות הזיהוי המורכבות המושפעות מהתנאים והנסיבות השוררים בעת מלחמה, ובהם מצבם הפיזי של החללים והפגיעות בהם, והניתוק בין החלל לבין אלו מחבריו המכירים אותו ועשויים לזהותו, עקב התקדמות היחידות ושינוי מקומן בהתאם לתנאי הלחימה. מאחר ובתנאי מלחמה קטן הסיכוי לקבל עדות זיהוי "בהיכרות אישית" העונה לדרישות ההלכה בזיהוי "בטביעות עין", על כן נקבע כי הגורמים העוסקים באיסוף נתוני הזיהוי ילקטו כל פרט ונתון שיביאו להשגת "נתון שמי" על החלל אף אם אין בו כדי לקבוע בוודאות את זהותו, וזאת כדי לתת קצה חוט שיאפשר, בהמשך הטיפול, חקירת זיהוי אשר תאתר נתוני זיהוי נוספים, ותביא בסופו של דבר לזיהוי המוחלט של ההרוג בהתאם לדרישות ההלכה. מתוך תובנות אלה ערכה הרבנות הצבאית את הכוחות לטיפול בחללים, ואת נהלי הטיפול בהם.

3. מערך הטיפול בחללים - גורמים ותפקידיהם

יצוין כי הטיפול בחללים בצה"ל מורכב משני תהליכים מקבילים המלווים את החלל מרגע נפילתו, והם:

- הטיפול בגופה החלל בפינויה מזירת נפילתה ועד להבאתה לקבורה

- איסוף עדויות וממצאים ביחס לזיהויה

(א) גיבוש תפיסת ההפעלה - תפיסות מנוגדות

בעת גיבוש נהלי הטיפול בחללים, כהפקת לקחים ממלחמת ששת הימים, התברר שקיימות שתי תפיסות עולם מנוגדות לגבי שיטת תיעוד הממצאים ע"י צוותי הזיהוי, ולכל אחת נימוקים משלה. התפיסה המקובלת במהלך מלחמת ששת הימים וכן בסמוך לה הייתה תפיסתו של הרב גורן, שאמרה כי לכל חלל יש את המאפיינים הייחודיים לו והמאפשרים את זיהויו, על כן על המזהים לבוא עם "ראש פתוח" ונייר חלק בעת שהם אוספים את נתוני הזיהוי, כדי שלא יהפכו ל"פקידים" העוסקים במילוי טפסים. הגישה האחרת אמרה שעדיף להכין מראש עזרים וטפסים כדי ליצור נוהל אחיד וכדי שלא יישכח שום פרט במהלך תיאור החלל ע"י צוות איסוף הנתונים, המורכב בעיקרו מאנשי מילואים שאינם עוסקים תדיר בנושא. ההחלטה שהתקבלה הייתה להכין עזרים וטפסים למילוי בעת זיהוי החלל, וזאת מתוך התובנה כי איש המילואים אשר מגיע מביתו לא תמיד יזכור את כל הפעולות ואת כל הנתונים אותם עליו לאסוף מן החלל, ואם יצטרך למלא טופס מוכן מראש יש סיכוי טוב יותר שלא יאבדו נתונים³.

3 המעניין הוא שלאחר זמן לא רב, במהלך מלחמת יום הכיפורים נוכחנו לדעת שיש אמת רבה

ב) התאמת היחידות לטיפול בחללים ופעילותן לפריסת יחידות הרפואה המפנות את הנפגעים ומטפלות בפצועים

נסקור בתמציתיות ובמבט-על את שיטת פינוי הנפגעים - פצועים וחללים - שבאחריותו של חיל הרפואה, ואת התאמתם והשתלבותם של כוחות הרבנות לטיפול בחללים במערך זה.

1) בדרג הנפרס - פינוי החלל מהשטח וביצוע זיהוי ראשוני

בעת לחימה, מוקמת, בעורף הגדודי, בריחוק של מאות מטרים (ולעתים קילומטרים) מאזורי המגע והקרבות, תחנת איסוף נפגעים גדודית - תאג"ד, המורכבת ממחלקת רפואה ומתחנת איסוף חללים (תא"ח) המאויישת ע"י סגל הדת של היחידה. נגמ"שי" הפינוי נכנסים לתוך זירת הלחימה ומחלצים את הנפגעים אל התאג"ד, לעיתים קרובות תחת אש, בדגש על הצלת חיי הפצועים, ובעדיפות משנית - פינוי חללים.

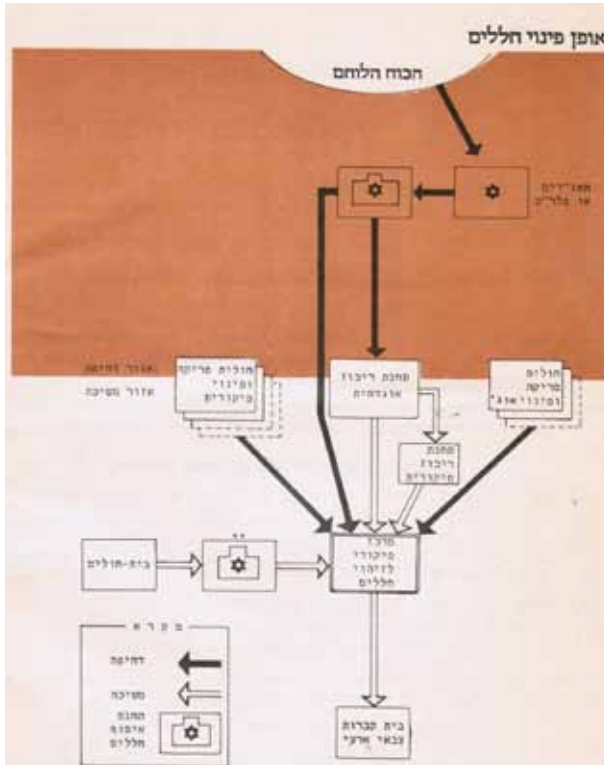
פצועים אשר נפטרו בקרב, או במהלך הטיפול הרפואי, מועברים אל צוות הרבנות, המורכב מרב הגדוד ומסגל הדת, המאייש את התא"ח. תפקידו של צוות התא"ח לקלוט את החלל, למספרו, לאסוף נתוני זיהוי ראשוני בטופס המיועד לכך, לקבל עדויות ביחס לחלל ונסיבות נפילתו ולתעדן. לאחר גמר איסוף הנתונים מכין הצוות את החלל על חפציו הנלווים לפינוי לתחנת ריכוז החללים הגזרתית.

2) בעורף הצבאי ובבתי החולים

גם במחנות עורפיים ובבסיסי חיל האוויר וחיל הים, וכן בבתי החולים האזרחיים בעורף אליהם מפונים פצועים, מופעלות, ע"י סגל הדת, תחנות איסוף חללים (תא"ח) המטפלות בנפטרים מבין הפצועים.

בתפיסתו של הרב גורן. במלחמת יום הכיפורים הפעלנו את מרכז הזיהוי ובית הקברות במשמר הנגב. באחד מאוהלי הזיהוי עסק הצוות בטיפול בחלל שהיה מונח על אלונקה, ובמהלך איסוף הנתונים ומילוי הטפסים לא נתקל בשום בעיה, עד אשר במקרה נכנס חייל מצוות אחר לאוהל הזיהוי, הביט בחלל שהיה מכוסה בשמיכה עד החזה, ואמר לצוות הזיהוי: "תגידו, האם כבר ראיתם פעם בן אדם בגובה שניים וחצי מטר?!". התברר שעל האלונקה היו מונחות שתי גופות. פלג גוף עליון של חלל ואחד ופלג גוף תחתון של חלל אחר ולכל אחת מהגופות אגן ירכיים. מבחינת הטפסים ניתן היה לסיים את תהליך הזיהוי ללא כל בעיה... האירוע הזה הוכיח לנו שמבחינת מילוי הטפסים גם דברים משונים ובלתי מתקבלים על הדעת יכולים לעבור בלי לעורר תשומת לב. כלקח מן האירוע הקפדנו מכאן ולהבא, לפני כל אירוע טיפול בחללים ובכל הקורסים והתרגילים, להדגיש ולומר שלפני שמתחילים לזהות את החלל ולמלא את הטפסים צריך להפעיל את השכל הישר כדי לראות מה המאפיינים הייחודיים לחלל המטופל, ולא להפוך חלילה לפקידים המשתעבדים למילוי טפסים שאינם שמים לב לתמונה הכללית.

4 נגמ"ש - נושא גייסות משוריין.

3) יחידות סריקה ופינוי

אף כי העתודה המטכ"לית, פלוגה ט', הוכשרה גם לבצע סריקות, לא היה בכוחה לתת מענה לכמות הגדולה של החללים שהושארו ע"י יחידותיהם בשטחי הלחימה. על כן, במלחמת יום הכיפורים, בעקבות מקרים רבים של כישלון הכוח הלוחם לפנות את החללים לאחור בהתאם הפקודה, הוקמו במספר אוגדות צוותי סריקה מאולתרים, ורק כלקח מן המלחמה הוקמו לאחריה מחלקות סריקה תקניות באוגדות ובפיקודים. תפקידן של יחידות הסריקה איננו לבוא במקום גורמי הפינוי ביחידות, אלא לעסוק בפינוי החללים מזירת נפילתם רק כאשר יחידה לוחמת איננה מצליחה לעמוד במשימתה עקב קשיים מבצעיים-לוגיסטיים, וכן במצבים בהם מורכבות הפינוי מצריכה מומחיות מקצועית, כגון בחילוץם ופינויים של חללים מכלי רק"ם⁵ פגועים.

5 רכב קרבי משוריין - טנקים, תותחים מתנייעים ונגמ"שים.

The form is a detailed identification document for military personnel. It includes a drawing of a soldier in full combat gear, including a helmet, body armor, and a rifle. The form contains numerous checkboxes and fields for personal information, service details, and identification status. The text is in Hebrew and includes instructions for how to fill out the form.

ג) תוצר הפעילות של התא"חים וצוותי הסריקה הוא כאמור "טופס זיהוי ראשוני" החותר להשיג "נתון שמי" של החלל, המבוסס על אחד או יותר מהפרטים הבאים:

- עדות זיהוי בהיכרות אישית
- דסקית זיהוי
- תעודה עם תמונה הזזה לפניו של החלל שלפנינו

כמו כן נרשמים בטופס פרטים נוספים, אף שאינם מזהים, בהיותם עשויים לסייע בהמשך לאיתור "נתון שמי" של החלל ובהם:

- המקום בו נמצא או ממנו הובא החלל
- אם החלל נמצא ברכב/רק"ם - סוג הכלי ומספרו
- התאריך ושעה בה נתקבל החלל בתחנה
- תיאור מצב הגופה
- אם את הטופס ממלאת חוליית סריקה - יוצמד לו גם תרשים שטח האירוע שנסרק

מן הדרג הנפרס, מהבסיסים העורפיים ומבתי החולים מפונים החללים אל היק"פ - יחידת הקבורה הפיקודית.

4) הדרג הפיקודי - איסוף כל הנתונים מהחלל והבאתו לקבורה

עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים הוקמו ברחבי הארץ, באחריות הפיקודים המרחביים, בתי קברות ארעיים אשר אליהם פונו החללים מן הדרג הנפרס. בפיקוד דרום: בבארי ובמשמר הנגב. בפיקוד מרכז: חלקות ארעי בבתי הקברות הצבאיים בהר הרצל ובקריית שאול. בפיקוד צפון: בעפולה ובנהריה. פלוגה ט' המטכ"לית פוצלה לשתיים, שתי מחלקות נשלחו לתגבר את היק"פ בפיקוד דרום ושתיים לתגבר את פיקוד צפון.

בכל אחד מבתי הקברות שהוקמו הופעלו שתי מחלקות: מחלקת איסוף נתוני חלל, ומחלקת קבורה. כל חלל שנקלט בבית הקברות הועבר ראשית למחלקת איסוף נתוני חלל. המחלקה הורכבה מצוות קבלה, שקיבל את החלל והצמיד לו מספר מזהה, פתח לו תיק חלל בו רוכזו המסמכים שהגיעו מתחנות הטיפול הקודמות - התא"ח או יחידת הסריקה, ותיחקר את המביאים על הידוע עליהם על החלל, יחידתו ונסיבות נפילתו. לאחר מכן הועבר החלל לצוות הזיהוי, שבדק ותיעד בתיק את כל הנתונים האפשריים מהחלל והמסמכים שעליו. איסוף הנתונים כלל אף כאלה שמשקלם ההלכתי כמזהה-מובהק כמעט אפסי, וזאת כדי לנסות ולהשיג קצה חוט ל"נתון השמי" שיאפשר לחבר בין הגופה לעדויות שנגבו ביחס לנופלים, וכן ליצור קשר, בהמשך התהליך, בין החלל לנתוני זיהוי מובהקים⁶ שיאותרו ע"י אנשי המדור המטכ"לי לזיהוי חללים. מובן מאליו שבחלק מהמקרים המלאכה פשוטה וקלה, קיים זיהוי שמי ברור על הגופה או על המסמכים שהובאו עימה, קיים זיהוי פנים ברור, ואין כל ספק מי הוא ההרוג שלפנינו. אולם במקרים רבים זיהוי ההרוג שלפנינו הוא עניין מסובך ביותר, בעיקר כאשר מצבה הפיזי של הגופה מקשה על זיהויה, ואין עליה אמצעי זיהוי כדיסקיית או תעודות ומסמכים עם שם החלל.

במהלך איסוף הנתונים בבית הקברות צולמו פני החלל⁷ באמצעות מצלמת פולארואיד⁸, וכן צולמו שיניו וסימני גוף מיוחדים בגופו. כן נאספו ונרשמו על גבי טפסים מיוחדים שבתיק החלל כל הנתונים האפשריים המתארים את גופת החלל, כגון צבע שיער, גובה ותיאור מפורט של בגדיו וחפציו. בסיום תהליך איסוף הממצאים נעטף החלל, ע"י צוות הזיהוי ב"סובב"⁹, הוכנס לשק פלסטיק, הושם בארון עץ עליו נרשם מס' החלל והועבר למחלקת הקבורה לקבורת ארעי. לאחר איסוף כל הנתונים הועבר תיק החלל לביקורת מפקד מחלקת הזיהוי ולחתימתו. תיקי החלל עם נתוני הזיהוי נשלחו מספר פעמים ביום ברכב למדור החקירות והזיהוי בקריה בתל אביב.

6 לדוגמא: צילום שיני החלל כדי להשוותם לנתונים מחיים הנמצאים אצל רופא השיניים המטפל.
7 שו"ת יביע אומר חלק ו' אה"ע סי' ג אותיות יז-כ: 'הנה במקרים רבים נערך זיהוי החלל ע"פ הצילום שלאחר המות (בתוך שלושה ימים) על ידי השוואת הצילום ודימויו לתמונת החלל בחיים חיותו, וע"פ זה נקבע שהתמונות זהים והם של אדם אחד. ועלינו לדעת אם זיהוי כזה יכון ע"פ ההלכה להתיר אשת איש לעלמא... והשתא נחזי אנן בנ"ד שלכאורה השוואת התמונות ודימוין זה לזה נחשבת ג"כ כעין סימנים, וכשם שאין להתיר אשת איש לעלמא ע"פ סימנים, וכמו שנפסק באה"ע (סי' יז סע' כד), הוא הדין שאין לסמוך על דימוין התמונות לקבוע שהם של איש אחד. **אולם האמת תורה דרכה, שהשוואת תמונות ודימויים עדיפי מסימנים רגילים, והו"ל כסימנים מובהקים ביותר שסומכים עליהם בהיתר עגונה.**

8 מצלמה המפתחת מיידיית את התמונה, דבר המאפשר לצוות המטפל לבחון את טיב התצלום ואיכותו טרם תיוקו בתיק החלל.

9 חללי מלחמה נקברים בבגדיהם ונעטפים בכד לבן גדול או בשמיכה הקרויים "סובב".

ד. קבורת ארעי במלחמת יום הכיפורים

קבורת ארעי הייתה מקובלת בתקופת המשנה, ובתלמוד הירושלמי (מו"ק פ"א ה"ה) מובא התיאור הבא:

בראשונה היו קוברים אותן במהמורות¹⁰, נתאכל הבשר - היו מלקטין את העצמות וקוברין אותם ברזים¹¹. אותו היום היה מתאבל, ולמחר היה שמח, לומר שנינוחו אבותיו מן הדין.

בבבלי מסכת מו"ק (ח, א) ישנה מחלוקת האם יום ליקוט עצמות הוא יום אבל או יום שמחה, אבל לכל הדעות כך נהגו. בשולחן ערוך (יו"ד סי' סג) סימן שלם עוסק בדיני ליקוט עצמות. וכך כתוב במסכת שמחות (פרק יב):

אמר רבי אלעזר בן רבי צדוק, כך אמר לי אבא בשעת מיתתו, בני, בתחילה קברני בבקעה, ובסוף לקט את עצמי ותנם בדלוסקמא, ואל תלקטם בידך. וכן עשיתי לו, נכנס יוחנן וליקטן, ופירס עליהן אפיקריסין, ונכנסתי וקרעתי קבורה בארץ ישראל עליהן, ונתתי עליהן ספירין יבישין. כשם שעשה לאביו, כך עשיתי לו.

על כן, אף שהיא אינה מקובלת בימינו, יש כאמור לקבורת ארעי יסודות מבוססים הלכתית¹². קבורת ארעי באופן יזום ומתוכנן מראש נעשתה על ידי הרבנות הצבאית הראשית כבר במלחמת סיני¹³, כי למרות מאמציהם הרבים של חוקרי מדור הזיהוי

10 בשוחות עמוקות ללא ארון, כדי שיתעכל הבשר (פני משה על אתר).

11 בארון של ארזים (פני משה, קרבן העדה).

12 ראה מאמרו של סא"ל הרב גבי אלמשעלי "פינוי המת מקברו גדרי האיסור ואופני ההיתר" מחנך-בטאון הרבנות הצבאית א' תשס"ז עמ' 81

13 על ההחלטה לפעול באופן זה מספר הרב גורן בספרו האוטוביוגרפי "בעוז ותעצומות" (עמ' 254): "לקראת המלחמה היה צורך להכניס שינוי בסדרי הקבורה, מכיוון שחששנו כי עלולים להיות לנו קורבנות רבים. לשם כך החלטנו להקים יחידות קבורה בכל פיקוד, בסדיר ובמילואים. בסדיר יהיו חמישה עד שישה קברנים בכל פיקוד, ובמילואים יהיו מאות. שלהם אעביר קורס קברנים ולאחריו הם יוצבו בתפקיד זה. היה לי ברור שבעת המלחמה לא נוכל לקחת את החללים מן המדבר, לזהות אותם ולהביא אותם לקבורה בבתי קברות. ידעתי שלא נספיק לשאול את ההורים כל מיני פרטים, והיכן הם רוצים לקבור את יקיריהם, באיזה בית קבורת צבאי וכדומה. לכן החלטנו לפי הדין האומרי: "מתי מלחמה - מקום שנהרגים, שם נקברים". זו הלכה עתיקת יומין, עוד מתקופת המלחמות הקדומות של החשמונאים. הקצינו וקבענו בתי קבורת ארעיים ליד הגבול בצד שלנו, באזור קציעות, בבארי ולאורך הגבול המצרי. שם קברנו את החללים למשך שנה אחת לאחר שזיהינו אותם, ללא המשפחות. כעבור שנה העברנו אותם לקבורה מסודרת בבתי עמין צבאיים קבועים. מתברר שהמבצע הזה הצליח מאוד, מפני שבעת המלחמה לא הטרדנו את היישוב בכל יום עם הללויות המוניות. אם היינו קוברים את החיילים במקומותיהם הקבועים מיד, היה צריך להודיע להורים ולציבור הרחב, והמדינה היתה עסוקה במשך שבועות רק עם ההלוויות האלו, מה

המטכ"לי תהליך איסוף אמצעי הזיהוי מחיים וקביעת זהותו של החלל על פיהם, ולאחר מכן ההודעה למשפחה, ארכו לרוב שבועות ארוכים¹⁴. גורם זה היה אילוף מרכזי בהחלטה כי ברירת המחדל לקבורת חללי המלחמה תהיה קבורת ארעי.

מובן לכל כי קבורת ארעי היא פתרון שבדיעבד. מכל הבחינות, כי הן מבחינת המשפחות והן מבחינת כבוד המת עדיף לקבור את המת בקברו הקבוע ובהלוויה בה משתתפים בני המשפחה והקרובים, בהיותה חלק חשוב נפשית ורגשית בתהליך הפרידה מיקירם. ובנוסף, החרדת הנפטר ממנוחתו בהוצאתו מקברו הארעי והבאתו לקבורת קבע לאחר שנה איננה מוסיפה לכבוד המת. למרות זאת, גם במלחמת ששת הימים וכן במלחמת יום הכיפורים, ברירת המחדל הייתה קבורת ארעי¹⁵.

בבתי הקברות הארעיים נקברו החללים בטקס הלכתי מלא, תוך אמירת קדיש במניין מלווים, אך בשלב זה הם נחשבו עדיין כאלמונים, כאשר רק מספר החלל הופיע בשלט שעל הקבר. כחודש לאחר המלחמה נפתחו בתי הקברות הארעיים למשפחות, והמחזות קורעי הלב של הגעת המשפחות במאות אוטובוסים והשתטחותם על קברי יקיריהם עדיין חרוטים עמוק בזיכרונם של רבים. לאחר שנה, עת נערכו הלוויות קבורת הקבע, לאחר שמקום הקבורה תואם עם המשפחה, חזרו המחזות הללו על עצמם, בתהליך שהחל מיד אחר חגי תשרי של שנת תשל"ה ונמשך למעלה מחודש, מסעות ההלוויה גדשו את הדרכים בכל רחבי המדינה ועוררו מחדש פרץ של רגשות.

ה. המדור לחקירות וזיהוי במלחמת יום הכיפורים¹⁶

במהלך שנת תשל"ג, דהיינו זמן לא רב לפני מלחמת יו"כ, החל מפקד המדור סא"ל נתן הלוי לראיין את המועמדים ליחידה החדשה, בהם קצינים בעלי ניסיון

שהיה מכנים אנדרלמוסיה ויוצר אווירה קשה. כך קברנו אותם קבורה זמנית בארונות שנשארו שלמים, וכשנה לאחר המלחמה ערכנו הלוויות בכל רחבי המדינה. במשך אותה השנה היה לנו זמן לתאם עם המשפחות איפה לקבור את החיילים ומת"י.

14 איסוף מסודר של אמצעי זיהוי ממתגייסים בשרשרת החיול במיט"ב (לשכת הגיוס) כפי שנעשה כיום, הוא לקח ממלחמת יום הכיפורים. לפניו, לא היו כמעט אמצעי זיהוי מחיים בתיק האישי של המשרתים בצה"ל.

15 כיום, קשה לנו לתפוס היתכנות שכזו, אך עלינו להבין כי בתקופת מלחמת יום הכיפורים הנסיבות היו שונות לחלוטין מאשר כיום. היינו לפני עידן התקשורת המיידית, הקשר של החיילים שגויסו למלחמה עם משפחותיהם היה בעיקר באמצעות גלויות דואר. הגעת ניידות טלפונים, שאפשרו לחיילים לשוחח עם בני משפחותיהם, התאפשרה רק לאחר שוך הקרבות, כך שהודעה למשפחה על נפילת יקירם, שבועות מקרות האירוע, לא זיעזעה את אמות הסיפים.

16 נכתב בהסתמך על סקירת תולדות היח"ז-י (יחידת החקירות והזיהוי של הרבנות הצבאית), מאת רס"ן (מיל), אברהם מלובני, אשר שירת במלחמת יו"כ כקצין במדור החקירות והזיהוי.

מיחידות הקבורה, וכן עורכי דין בעלי ידע משפטי נרחב מקרב קציני וחיילי המילואים של הרבנות הצבאית. אותם קצינים ועורכי דין נועדו לשמש כ"חוקרי זיהוי", שתפקידם לגבש ולהעביר למפקדת המדור המלצה לאישור זיהוי החלל באם נתוני הזיהוי מאפשרים זאת, או לחליפין להמשיך את איסוף הממצאים והחקירה בתיק עד לזיהוי הסופי. איוש היחידה הסתיים ממש ערב מלחמת יו"כ, ומתוך כך נכנס המדור לחקירות וזיהוי חללים למלחמה כיחידה חדשה שעדיין לא הספיקה לעבור ולו השתלמות או אימון אחד, ובטרם נקבעו נהלים סדורים להפעלתה.

במוצאי יו"כ גוייסו חלק מאנשי היחידה, וההתארגנות לפעילות נעשתה למעשה "תוך כדי תנועה". כך למשל רק לאחר גיוס ראשוני היחידה נקבע מיקומה של מפקדת היחידה ב"מדרשה התורנית של צה"ל", במחנה מטכ"ל בקריה בת"א.

1. הסיוע המקצועי-חיצוני לעבודת הזיהוי

בימים הראשונים לפעילותה הסתייעה היחידה בניסיונם של ותיקי יחידות הקבורה ממלחמת קדש ומתקופת מלחמת ששת הימים, וכן קיבלה סיוע ממומחים מתחומים שונים אשר סופחו ליחידה, ובהם מומחי מז"פ ממשטרת ישראל שעסקו בתחום הזיהוי בטביעת אצבעות, בהשוואת תמונות פנים, ובחינת אמצעי זיהוי נוספים כגון ביגוד ותוויות סימני כביסה, וכן רופאי שיניים מחיל הרפואה שעסקו בהשוואת תצלומי ומרשמי שיניים שנאספו מהחללים עם נתוני שיניים מחיים שהיו בתיק האישי או התקבלו מרופאי שיניים אזרחיים. כמו כן נסתייעה היחידה במומחי המכון לרפואה משפטית ובאנתרופולוגים לזיהוי באמצעות קביעת גיל וגובה, ולשיון איברים מנותקים.

2. קבלת נתונים מחיים מתיקו האישי של החלל

בתקופה שלפני מלחמת יום הכיפורים נאספו מן המתגייסים לצה"ל, במהלך מעברם בשרשרת החיול בבסיס הקליטה והמיון (בקו"ם), נתונים אישיים ובהם צילום פנים וצדודית, גיל, גובה, צבע עיניים, צבע שיער, ונערך מרשם שיניים. כדי להיעזר לצורך השוואה וזיהוי בנתונים מחיים של החללים, נקבע עם תחילת הפעלת מדור החקירות והזיהוי, כי מזכירות היחידה תקבל מהתיקייה המרכזית של השלישות הראשית, את התיקים האישיים של החללים כדי לוודא את זהותם.

3. החלטה: דיווח רק על חללים שזוהו בזיהוי חלוט

כדי לשמור על רמת אמינות גבוהה של הדיווחים, נקבע כי מסירת אישורי זיהוי חלל לגורמי אגף כח אדם במטכ"ל, האחראים על הודעה למשפחת הנופל, תהיה רק בתום זיהוי חלוט של החלל וחתירת הרב הראשי לצה"ל על טופס "אישור פטירת חייל". כתוצאה מהחלטה זו חללים רבים שעדיין לא הושלם זיהוים, אף שלעיתים היו עדויות על נפילתם, נחשבו עדיין ברישומי צה"ל לנעדרים.

4. נוהל הטיפול בתיק חלל במדור

זמן קצר לאחר היערכותה הראשונית של היחידה החלו להגיע אליה מן היק"פים, בקצב גובר והולך, תיקי החלל הכוללים את כל הפרטים שניתן היה לאסוף אודות החלל. תוך כדי פעילות הלכו והתגבשו נהלי העבודה של הצוותים: החוקרים חולקו לצוותים לפי פיקודים ולפי איזורי לחימה, וכן לפי אירועי קרבות מוגדרים ככל שנתקבל מידע אודות חללים שנשארו בשטח ועל נעדרים. בראש כל צוות הועמד חוקר בכיר כמפקד הצוות. כאשר ניתן היה, בהתאם לנתונים, להגיע לזיהוי הודאי של החלל, היה החוקר כותב חוות דעת עם המלצה לאשר את הזיהוי, ומעבירו לאישור מפקד הצוות. לאחר שמפקד הצוות קיבל את חוות הדעת של החוקר, היה התיק מועבר למפקד היחידה לבקרה ולאישור סופי, וממנו לרב הראשי לצה"ל אשר חתם על טופס "אישור פטירת חייל". כאמור, רק לאחר חתימת הרב הראשי לצה"ל הועברו פרטי זיהוי החלל לשלישות הראשית, להמשך טיפולם ולצורך הודעה למשפחה.

5. מיון תיקי החלל לפי קושי הטיפול

תיקי החלל שהגיעו ליחידה מיינו ע"י צוות מיוחד ל"קלים", כלומר כאלה שלכאורה, על לפי הנתונים שבהם, ניתן היה להגיע במהירות לזיהוי של החלל, ו"לקשים" בהם נראה היה כי הנתונים אינם מספקים ותידרש חקירה ממושכת לצורך הזיהוי. כדי לאזן בין הצוותים קיבל כל אחד מהם גם תיקים עם נתוני זיהוי מלאים ("תיקים קלים") וגם תיקים עם מיעוט אמצעי זיהוי (תיקים מורכבים/קשים").

6. הטיפול באלמונים ונעדרים

תוך זמן לא רב הצטברו ביחידה תיקי חלל רבים בהם נדרשה עבודת חקירה מאומצת שהצריכה השקעת זמן רב. תיקים אלה הוגדרו בשלב זה כ"אלמונים", כאשר מנגד נוצרו ביחידות ובשלישות הראשית רשימות לא מעטות של "נעדרים". הדבר הביא להפעלת לחצים על היחידה מצד מפקדים ומשפחות ל"שחרר" הודעות אישור על זיהוי חללים, אף שחקירת התיק עדיין נמשכה, וזאת לאור השמועות שכבר התרצצו בדבר נפילת החלל בקרב.

כדי לנסות ולאתר נתונים העשויים להביא לזיהוי האלמונים, החליטו מפקדי היחידה לפנות לראש אכ"א כדי לקבל את רשימות הנעדרים ואת מירב הפרטים הידועים על נתוניהם ונסיבות נפילתם. בקשה זה הובילה להקמת "היחידה לאיתור נעדרים" – אית"ן באכ"א, אליה שובצו קציני שטח מנוסים וחוקרי מצ"ח. יחידת אית"ן החלה לספק למדור החקירות רשימות נעדרים לפי גיזרות נפילה, דבר שאיפשר לחוקרי המדור להצליב נתונים עם חללים שהוגדרו עדיין כאלמונים ולזהות רבים מהם. בנוסף אספו אנשי אית"ן מידע על קרבות בהם היו נפגעים וחללים, במטרה

לאתר מפקדים וחיילים שהשתתפו בלחימה, כדי לגבות מהם עדות ביחס לחבריהם שנפלו בקרב, דבר שסייע גם הוא רבות לחוקרי המדור.

במקביל ביקשו אנשי אית"ן מהרבנות הצבאית לתאם פעילות שטח משותפת עם יחידות הסריקה בפיקודים, כדי לערוך סריקות לאיתור חלקי גופות ואמצעי זיהוי מזירות הלחימה בהם יש מידע על נעדרים.

החל מהשבוע השני ללחימה הוחלט כי בנוסף לצוותי החוקרים העוסקים בטיפול בתיקי חלל במפקדת היחידה בת"א, יישלחו לשטח, ליחידות שנמצאות סמוך לאיזורי הקרבות, וכן לבתי החולים בהן מאושפזים פצועי המלחמה, חוקרים שיבצעו פעולות חקירה וגביית עדות. ההנחה הייתה כי במקומות אלה ניתן יהיה לפגוש חיילים להם מידע על הנופלים, ולגבות מהם עדות. בהתאם להחלטה זו התמקם צוות אחד של חוקרי השטח של הגיזרה הסורית במפקדת האוגדה בנפח שברמת הגולן, וצוות אחר, שחקר את אירועי הגזרה המצרית, ירד לרפידיים שבמרכז סיני. אחת לשבוע נפגשו כלל החוקרים, אלה שבמפקדת היחידה וחוקרי השטח, למפגש עדכון ודיווח על ממצאים שהושגו בשטח ועל התקדמות החקירה בתיקים הבעייתיים, וכן לסיעור מוחות והעלאת רעיונות לקידום הטיפול בתיקים המורכבים.

7. השימוש בטביעות אצבע לזיהוי חללי מלחמת יו"כ

בשלב מסוים של המלחמה החלו במרכזי איסוף הנתונים הפיקודיים להוריד, ככל שהתאפשר, טביעות אצבעות מחללים ע"ג טופסי נייר ולתייקם בתיקי החלל. כדי לאפשר למומחי טביעת אצבע של המחלקה לזיהוי פלילי של משטרת ישראל (מז"פ) לבצע השוואה של טביעות החללים עם טביעות מחיים, הוטלה על חוקרי המדור, בשיתוף מדור קשר למשפחות של אכ"א, ליצור קשר עם משפחות החללים כדי לנסות ולאתר טביעת אצבע מחפצי החלל שבביתו. כמו כן נעשה מאמץ לאתר טביעות אצבע מחיים גם במאגר הפלילי של משטרת ישראל, למרות הבעייתיות שבכך¹⁷.

17 מקרה בולט הינו תיק טייב שהגיע עד לפתחו של בית המשפט העליון (בג"ץ 5331/13 שושנה טייב ואח' נגד היועץ המשפטי לממשלה ואח'), ונדון שם בשנת 2014, דהיינו כארבעים שנה לאחר תום המלחמה. מדובר בחלל מלוחמי החרמון אשר הבסיס העיקרי לזיהוי הייתה השוואת טביעת אצבעות שנלקחה מהגופה מול טביעת אצבעות שנמצאה במאגר של משטרת ישראל. חוקרי המדור פנו למשטרת ישראל עם הפרטים המשוערים של החלל, והתברר כי אכן היה לחלל תיק במשטרה עם טביעות אצבעות שהיו זהות לטביעת האצבעות שניטלה מהגופה, וכך זיהויה הפך לוודאי. במשך עשרות שנים הביעה משפחת החלל את ספקותיה ביחס לזיהוי שבוצע, מאחר וקשה היה למשפחה לקבל את העובדה כי לחלל נפתח בצעירותו תיק במשטרה ונלקחה ממנו טביעת אצבעות. בחודש פברואר 2014 קבע ביהמ"ש העליון כי אין ספק בזיהוי.

8. הזיהוי באמצעות שיניים במלחמת יו"כ

במקרים רבים, בעיקר אצל חללים שנהרגו בטנקים ובכלים משוריינים בהם פרצה שריפה בעקבות הפגיעה, הושמדו מרבית אמצעי הזיהוי, וצריך היה להסתמך על זיהוי באמצעות השיניים כאשר אלה שרדו. השן היא האיבר העמיד ביותר בגוף האדם, אולם גם היא נעשית שבירה בטמפרטורה של 400 מעלות, והופכת לאפר בטמפרטורה של 1,000-1,200 מעלות. בשיניים ניתן למצוא סימנים ייחודיים הן במנח שלהן בפה והן על סמך טיפולים שבוצעו בשיני האדם במשך חייו. רישומים אלו ניתן להשוות, בשלב מאוחר יותר, עם כרטיסיית הטיפולים מחיים של רופא השיניים של החלל, ולאמת את זיהויו הוודאי. במלחמת יום כיפור צורפו לחלק ממחלקות איסוף נתוני החלל שבבתי הקברות הארעיים רופאי שיניים, שתפקידם היה לבדוק ולתעד את ממצאי השיניים מהחללים. במהלך הבדיקה נרשמו הסימנים המיוחדים שנמצאו: סתימות, כתרים או חוסר שיניים, וכן צולמו השיניים וחלל הפה במצלמות פולרואיד. התיעוד והתצלומים תוקו בתיק החלל והועברו למדור החקירות והזיהוי במטכ"ל, אשר פעל בשלב ראשון לאיתור נתון שמי של החלל, כדי שניתן יהיה לפנות למשפחה ולרופא השיניים המטפל, לאיתור נתונים מחיים. לאחר איתור הנתונים מחיים, נעשתה על ידי רופאי שיניים צבאיים, שסופחו למדור, ההשוואה לצורך זיהוי החללים.

9. "מקל"ן" - חלל שמקום קבורתו לא נודע

בתום הלחימה נוצר גם המושג "מקל"ן" - חלל שמקום קבורתו לא נודע. כינוי זה ניתן לחיילים שהיה ברור עפ"י עדויות וממצאים אחרים כי נפלו במערכה, אך לא נמצא בין גופות החללים המוגדרים כאלמונים מי שניתן היה לקשור בינו ובין הנתונים האלה. תיקי חלל מקל"ן כללו את כל הפרטים הידועים על החלל ובהם עדויות על עובדת נפילתו ונסיבותיה, דבר שאיפשר להכריז עליהם כחללים אף שמקום קבורתם לא נודע ולהודיע על כך למשפחה. בהמשך, ובמשך שנים, בפעילות חקירה מאומצת של חוקרי אית"ן, סייע המידע שנצבר בתיקים אלו לאיתור גופות הלוחמים בשטח האוייבי, בעת שנתאפשר, בחסות האו"ם, לבצע סריקות בשטחי הלחימה שנותרו בשליטת המצרים. עד היום פתוח תיקם של מספר מקל"נים באירוע הנקרא "טנק אלתגר"¹⁸.

18 פרשת נעדרי טנק אלתגר היא פרשת היעלמותו של צוות טנק מגדוד 9 של חטיבה 14 בחיל השריון, במהלך יומה הראשון של מלחמת יום הכיפורים. הצוות כלל את סרן מירון אלתגר, רב-טוראי חיים מוצפי, סמל ראשון ינקו קלר ורב-טוראי דן גילת.

ו. המעמד ההלכתי של זיהוי באמצעות שיניים

כך כותב פרופ' נחום בוכר במאמרו 'זיהוי באמצעות שיניים'¹⁹:

באופן כללי ניתן לומר כי לאחר טביעת האצבעות הזיהוי הדנטלי מהווה את השיטה המדעית הטובה ביותר והמדויקת ביותר לזיהוי חללים. היתרון הבולט של הזיהוי הדנטלי הוא במקרים בהם הזיהוי בהיכרות אישית או בטביעת אצבעות הוא בלתי אפשרי, כגון שריפה קשה, ריקבון מתקדם או פרגמנטציה²⁰ קיצונית של הגופה (כמו בעקבות פיצוץ). במקרים כאלה אפשר לעיתים לזהות את הגופה על ידי שן אחת בלבד או ע"י פרגמנט קטן של הלסת..."

בספרו "דרכי חסד"²¹ סוקר הרב אבידן את משקלו ההלכתי של זיהוי באמצעות שיניים. וקובע כי בדרך כלל סימנים בשיניים ייחשבו כסימן בינוני. אולם יש לציין שכיום, עם ביצוע צילום רנטגן פנורמי למתגייסים לצה"ל, מתבסס הזיהוי על השוואת תצלומי הרנטגן מחיים אל מול צילומים שנעשו בגופה, באופן בו מובחנת בבירור הזהות בצורת הכותרות ושורשי השיניים, בקיומם של שחזורים שונים כמו כתרים, גשרים או שתלים, וכן קיומן או היעדרן של שיניים מסוימות ואף מנח השיניים ועצמות הלסת. דבר זה מקרב את הנתונים להיות סימן מובהק.

ז. הקמת בית דין רבני להתרת אלמנות המלחמה להינשא

כשהגיעה השעה להקים בית דין לאישור זיהוים של החללים הנשואים ולהתיר בכך לאלמנותיהם להינשא, הבין הרב פירון כי לא יוכל לשאת בנטל לבדו. וכך הוא מספר²²:

כרבנות צבאית פתרנו בעיות רבות, אבל היו כאלו שדרשו גאונות הלכתית מחוץ למסגרות המקובלות, ובזה לא היינו יכולים לעמוד. הייתה לי גם תחושה שאם אני אגיד על פלוני אלמוני שהוא איננו - הציבור אולי לא יקבל את זה. היה צריך אוטוריטה מעל-ומעבר.

19 רפואה ומשפט גיליון 16 אפריל 1997. פרופ' בוכנר הוא ראש המחלקה לפתולוגיה אורלית ורפואת הפה בבית"ס לרפואת שיניים, אוניברסיטת תל-אביב. היה מפקד היחידה הארצית לזיהוי רפואי, בצה"ל.

20 קיטוע.

21 'דרכי חסד', הצעת פרקי הלכה לעוסקים בגמילות חסד של אמת, הרב אברהם משה אבידן (זמל). מהדורה שניה, ירושלים תשנ"ז, עמ' צ.

22 בראיון לעיתונאי יאיר אטינגר, 'הארץ' 28 במאי 2014.

על כן בחודש טבת תשל"ד, כחודשיים לאחר תום הלחימה, הוקם בית דין רבני לאישור זיהוי החללים הנשואים ממלחמת יום הכיפורים. בראש ההרכב הועמד הראשון לציון הרב עובדיה יוסף, וחבריו היו הרב הראשי לצה"ל אלוף הרב מרדכי פירון, וסגן הרב הראשי לצה"ל תת-אלוף הרב גד נבון.

בתום מלאכת הזיהוי שנעשתה ע"י מדור זיהוי החללים במטכ"ל, החוקר אשר טיפל בתיק, היה מציג בפני ביה"ד את שלבי הטיפול בתיק והחקירה, החל משלב איתור הממצאים וכלה בהסקת המסקנות ביחס לזוהות החלל והמלצת הזיהוי. על פי הצורך חזר לעתים התיק לביצוע ההשלמות הנדרשות להנחת דעתו של בית הדין.

בהרצאה²³ שנשא כשנתיים לאחר המלחמה, דיבר חבר בית הדין, הרב נבון, על חשיבותו של בית הדין בראשות הרב יוסף, במניעת מצבי עגינות של אלמנות המלחמה וכך אמר:

מטרת הרצאתנו על בעיית העגינות היא לתת בראש וראשונה מושג והנחיות איך לפעול במקרה הצורך, ולהקנות ידע בזיהוי לפי ההלכה כפי שגובש מניסיון המלחמות השונות מיום הקמת מדינת ישראל, ועד למלחמת יום הכיפורים שבה טיפלנו במספר הרב ביותר של **מניעת עגינותם של אלמנות המלחמה**. אני משתמש במילים "**מניעת עגינות**" משום שבמלחמת יום הכיפורים נקטנו בשיטה מיוחדת במינה, שהודות לה לא נזקקה שום אלמנה לטיפול מיוחד להתרתה מכבלי העגינות, דבר זה התאפשר בשיטת הזיהוי הברור של החללים, גביית העדות לפי ההלכה, והבאת כל החומר בפני בית דין מיוחד בר סמכא שקבע את מותו וזיהויו של החלל.

ה. לקחי המלחמה בתחום אמצעי זיהוי מחיים

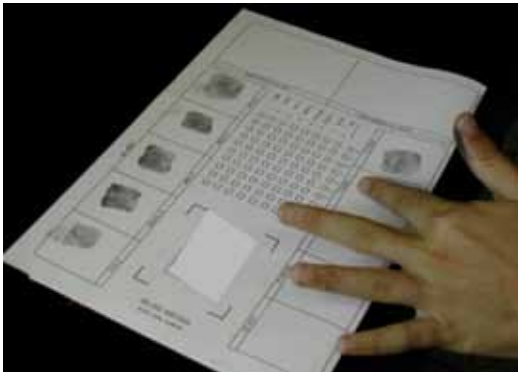
משנסתיימה המלחמה החלה היחידות הפיקודיות לטיפול בחללים, וכן מדור החקירות והזיהוי, בתהליך של תחקור התובנות שעלו במהלך זיהוי החללים ובהפקת לקחים. בין השאר התגבשו מספר המלצות לביצוע מידי בתחום שיפור אמצעי הזיהוי מחיים, ובהן הוספת דיסקית זיהוי לנעליו של כל לוחם, ורישום קפדני של השיבוץ הקרבי בכל עלייה לרק"מ.

אף כי לא היה בכך לערער את מעמדו ההלכתי של הזיהוי בהיכרות אישית - טביעת עין, היו מספר מקרים בהם התברר לנו כי המזהים בהיכרות אישית טעו בזהות החלל לגביו העידו. כמו כן התברר לנו שחפצים שהוגדרו על ידינו ככאלה

23 בעמ' מס' 1 מתעתיק חוברת בסטנסיל של הרצאה שנשא כשנתיים לאחר המלחמה 'במקורות היתר עגונות - הרצאת סגן הרבצ"ר תא"ל הרב גד נבון'. החוברת נשמרה בידי סא"ל (דימוס) חיים בר און, אשר שירת ברבנות הצבאית כקצין תקציבים חילי, והיה מקורב לרב נבון.

"שאין דרך להשאילם", כגון דסקית זיהוי ופנקס חוגר, הושאלו לעתים לצורך עמידה ב"מסדר המפקד", או מסיבות אחרות. המסקנה הייתה כי עלינו לבסס איסוף אמצעי זיהוי מובהקים מחיים מהמתגייסים לצה"ל, ואשר יישמרו בתיקם האישי. על כן הוחלט על לקיחת טביעות אצבעות מכל חיילי צה"ל, כולל יחידות המילואים, ועל לקיחת מרשם שיניים וצילום שיניים פנורמי מכל מתגייס בשרשרת החיול, בבסיס הקליטה והמיון.

ט. יישום ההמלצה בדבר איסוף טביעות אצבע מחיילי צה"ל

כאמור אחד הלקחים שהופקו מזיהוי החללים במלחמת יום הכיפורים, היה הצורך להרחיב את השימוש בטביעות אצבעות ככלי לזיהוי חללים. כתוצאה מכך החלו לאסוף טביעות אצבע מן המתגייסים לצה"ל במהלך מעברם בשרשרת החיול בבסיס קליטה ומיון (בקו"ם), וכמו כן נערכו

מבצעי איסוף טביעות אצבע ביחידות המילואים. שיטת האיסוף הייתה באמצעות משיחת האצבעות בדיו והנחתם ע"ג גליון נייר להטבעת טביעות האצבע. הגליון המוטבע נשמר בתיקו האישי של החייל במפקדת קצין שלישות ראשי. שיטה זו של שימור הנתונים חייבה את איתורו של התיק האישי של החלל כתנאי לקבלת גליון טביעות האצבע מחיים, ולשם כך היה צריך לדעת ראשית את זהותו ומספרו האישי, מה שהצריך איתור נתון שמי משוער לגבי החלל ממסמכיו או מהשבצ"ק²⁴ בו נרשם.

כדי לשכלל את האפשרות לאיתור תיקו האישי של החלל, הוקם ב-1994 מאגר טביעות האצבע בבסיס תל השומר, ובו קודדו את הטביעות מחיים של כל חייל לפי שבע תבניות בסיס: קשת, אוהל, לולאה ימנית, לולאה שמאלית, מערבולת, לולאה כפולה, מורכבת. בתיקו של כל חייל נרשם במאגר מול מספרו האישי גם קוד בן עשר ספרות של סוגי הטביעה שלו לפי סדר האצבעות. הדבר איפשר את צמצום המועמדים, אך לעיתים עדיין מדובר היה על אלפי חיילים בעלי קידוד זהה, ביניהם צריך היה לאתר את החלל.

24 שבצ"ק - שיבוץ קרבי, רשימת שמות החיילים המשתתפים בפעולה קרבית כלשהי.

י. מעמדו המשפטי וההלכתי של זיהוי באמצעות טביעת אצבעות

1. המעמד המדעי-משפטי

טביעת אצבע היא התבנית המתקבלת מלחיצת אצבע על גבי משטח חלק, פעולה המותירה את חותמה עליו בשל הפרשות שומניות וביוכימיות המפורשות מהעור. לפיכך, טביעת האצבע מהווה מעין תעודת זהות פיזית שהאדם מותיר בכל דבר בו הוא נוגע. טביעת אצבע היא ייחודית מאוד עד כדי כך שהיא שונה אפילו בין תאומים זהים, והיא גם נותרת קבועה לאורך חיי האדם. טביעות אצבע הן המקור האמין ביותר לזהות אישית, ולא נמצאו שתי טביעות אצבעות זהות אפילו בין מיליוני השוואות. ההערכה היא כי הסיכוי של טביעת אצבע של אדם להיות זהה לאדם אחר היא 1:64 מיליארד, על כן נעזרים בה לשם זיהוי אנשים גורמי משטרה, צבא וגופים מדינתיים בכל רחבי העולם, ולאחרונה גם גורמים מסחריים.

בהינתן הקביעה המדעית הנ"ל, ועם התפתחות המדע ואמצעי ההטבעה, הפכה טביעת האצבע לאחת הראיות הפורנזיות/המדעיות המשמעותיות ביותר במסגרת המשפט הפלילי בארץ ובעולם. עין בלתי מזויינת לא תבחין בכך, אולם בעזרת הגדלה וציוד מתאים ניתן להבחין בנקודות מפגש והתפצלות של קווי המתאר הקיימים בטביעות האצבע, ונדרשת התאמה ב-12 נקודות מפגש לפחות כדי שניתן יהיה להכריז על התאמה ברמה הנדרשת להרשעה במשפט פלילי.

2. משקלו ההלכתי של הזיהוי באמצעות טביעת אצבע

יכולת האיסוף וההטבעה הלא פולשנית של טביעת האצבע והיותה בעלת אפיון אישי ייחודי, הקנתה לה מעמד של סימן מובהק. וכך כותב הרב אברהם אבידן בספרו דרכי חסד (עמ' צב): "טביעות אצבע, יש נוטים להחשיבן כסימן מובהק, שכן לא נמצא דמיון בין טביעת אצבע אפילו אחת באלף". הרב שלמה פיישר במאמרו "טביעת

אצבעות לאור ההלכה²⁵ מנתח לעומק את מעמדו ההלכתי של הזיהוי באמצעות טביעת אצבע מבחינת היותו סימן מובהק וכן לגבי אופן ביצוע ההשוואה הנדרש להלכה, וכך הוא מציג את צדדי העניין במבוא²⁶:

השאלה בכללה נחלקת לשני חלקים: א. החלק המציאותי - אם אכן נכונה היא ההנחה שאין טביעת אצבעותיהם של שני בני אדם דומות זו לזו? ב. החלק ההלכתי - עד כמה אפשר מנקודת מבט ההלכה לסמוך על פעולת השוואת טביעת אצבעות על מנת לקבוע שהן זהות ודומות זו לזו...? קל וחומר לנידון שלפנינו שהדבר ידוע ומפורסם בכל עולם המדע ובערכאות שכבר בדקו עד היום כמה מיליונים של טביעת אצבעות ולא נמצאה אף אחת דומה לחברתה. המסקנה היא איפוא שטביעת אצבעות סימן מוסמך הוא, ואפשר לסמוך ללא פקפוק על ההנחה המקובלת שאין טביעת אצבעותיהם של שני בני אדם דומות זו לזו... מעתה עלינו להשיב על חלקה השני של הבעיה: עד כמה אפשר לסמוך על פעולת ההשוואה של שתי טביעות אצבעות על מנת לקבוע שהן זהות.

הרב פישר דן בהרחבה בשאלה זו ונדרש לדברי שו"ת ברכת רצ"ה להגאון רצ"ה אורנשטיין זצ"ל אב"ד לבוב סי' ג, ומגיע לסיכום כי טביעת אצבע היא סימן מובהק²⁷:

מסקנת הדברים היא, על דעת רוב הפוסקים: א, כל זיהוי של הכרה, כלומר שהוא פרי כח זכרונו ודמיונו של המזהה ואינו טעון התבוננות ועיון בפרטים, הריהו כטביעת עין ממש. ב. כל זיהוי של דימוי, כלומר שהוא בא מתוך השוואת צורה לצורה והתבוננות בפרטיהם, הרי כוחו ככוח סימן מובהק. והואיל וכך: טביעת אצבעות דינה כסימן מובהק. בכל מקרה של זיהוי על פי טביעת אצבעות זקוקים לשתי דוגמאות של טביעת אצבעות (זו שמחיים וזו שלאחר פטירה. שפ"ר). כדי לזהות את טביעת האצבעות הנידונה על פיהם²⁸.

יא. כתיבת התו"ל²⁹ הכולל את לקחי מלחמת יו"כ

קפיצת המדרגה הגדולה בגיבוש התו"ל וכתיבתו נעשו לאחר שנים, כאשר כבר התמנית למפקד פלוגה ט'. לאחר התארגנות והוצאת צווי מילואים התכנסנו,

25 המאמר התפרסם בקובץ נועם, ספר שני, תשי"ט.

26 שם עמ' ריא.

27 שם עמ' רכא-רכב.

28 גם הרב הראשי לצה"ל אלוף הרב גד נבון פרסם מאמר הלכתי על טביעת אצבעות ב"דיני ישראל" כרך ז (תשל"ו) עמ' 109 ואילך.

29 תו"ל - תורת לחימה, נהלי פעילות בחירום.

חמישה צוותי עבודה המורכבים ממפקדי הפלוגה וחייליה, בבית בגנו שבבני ברק. על כל צוות הוטל לכתוב את התו"ל, בפורמט סְדוּר שהוכן מראש, באחד מהתחומים הבאים של הטיפול בחללים והדרכת הכוחות: סריקה, איסוף נתוני חלל, הפעלת בית קברות ארעי, הכנת מערכי שיעור, והכנת תרגילים. במהלך היום הצוותים כתבו את החומר, ובערב הגיע מר חיים גליס, איש מילואים אשר שימש כפקיד ראשי ברבנות ת"א, והקליד בתוך שעות ספורות במכונת כתיבה בקצב מסחרר, את כל מה שהכינו חמשת הצוותים. למחרת הוחזר החומר המודפס לצוותים להגהה, ולאחר תיקונו הועבר להדפסה וצילום לבית הדפוס הארעי שהקמנו במקום. בתום "מבצע התו"ל" שנמשך כעשרה ימים יצאנו עם סדרת חוברות מודפסות אשר כללו את התו"ל ומערכי השיעור לקורסים ולתרגילים בכל תחומי הטיפול בחללים, סריקה זיהוי וקבורה. זו הייתה הפעם הראשונה שיצא חומר כתוב סדור, עם כל הטפסים ועם כל עזרי המטה הנחוצים, לטיפול בחלל. חומרים אלה היוו בסיס לתורת הטיפול בחללים בצה"ל הנוהגת גם כיום.

יב. פרויקט מרח"ב ומיחשוב אמצעי הזיהוי

משימות הפרויקט:

בשלהי שנת תשס"א יצא לדרכו פרויקט רחב היקף לבחינה ואירגון מחדש של מערך הטיפול בחללים בצה"ל, תחת השם 'מרח"ב': מערך רבצ"ר חללים בחירום'. לראש הפרויקט התמנה סא"ל איתמר גוטהרץ מענף זיהוי וקבורה ברבנות הצבאית, ולתפקיד רכז מקצועי התמנה כותב מאמר זה, לשעבר מפקד יחידת הקבורה המטכ"לית (יק"ם), סא"ל (מיל). שמעון פרצ'יק, אשר השתתף בטיפול בחללים במלחמת יו"כ, במלחמת לבנון הראשונה ובאירועי חללים רבים באסונות, ונחשב ברבנות הצבאית כמוקד ידע בתחום הטיפול בחללים.

בפרויקט הוקמו צוותים לתיחקור הנושאים השונים הנוגעים לטיפול בחללים בצה"ל, ובהם צוות שעסק בגיבוש המלצות למיחשוב אמצעי הזיהוי הביומטריים: טביעות אצבע, שיניים, שכבר נאספו ממתגייסים בשרשרת החיול בבקו"ם, ולבחינת דרכים לאיסוף דגימות דם ל-DNA.

יג. תוצרי פרויקט מרח"ב - זיהוי חללים באמצעות

טביעת אצבעות ממחשבת

ההזדמנות הראשונה לקדם את נושא מיחשוב טביעות האצבע נקרתה לידי צוות הפרויקט כאשר מפקדת בסיס הקליטה והמיון בתלהשומרביקשה למצוא פתרון לבעיית

הקושי הנוצר עקב לכלוך ידי המתגייסים בדיו שחור במהלך איסוף טביעות האצבע בשרשרת החיול. הפתרון המוצע היה לרכוש עמדות הטבעה ממוחשבות, הסורקות את טביעות האצבעות ומזינות אותן למאגר מרכזי. מערכת שכזו המכונה AFIS (Automated Fingerprint Identification System) כבר הייתה בידי משטרת ישראל. אנשי פרויקט מרח"ב ביקשו להצטרף לדיון בנושא שהתקיים בתחילת מאי 2002 אצל תא"ל אבי זמיר (לימים ראש אכ"א), אז ראש חטיבת תכנון ומינהל באגף כח אדם-במטכ"ל. בדיון הוצע לו ע"י נציגי פרויקט מרח"ב שלא להסתפק ברכישת עמדות הטבעה לשרשרת החיול, אלא לקנות גם את ליבת המערכת, מנגנון האיתור וההשוואה של טביעות אצבע, שמקנה את היכולת לאיתור מהיר של טביעות אצבע מחיים גם לחלל אלמוני החסר נתון שמי, כאשר המערכת מסוגלת לספק בתוך דקות רשימת מועמדים שטביעת האצבע שלהם זהה או דומה לזו של החלל, ובהמשך מומחה טביעות אצבע עובר על הרשימה וקובע אם אחד מהמועמדים הוא בעל טביעת האצבע הזוהה לטביעת החלל³⁰.

בתום הדיון הוחלט כי צה"ל ירכוש מערכת AFIS שלמה על כל מרכיביה, ולשם כך קם צוות פרויקט בראשות סא"ל מאכ"א בהשתתפות נציגי אגף התיקשוב ואנשי הרבנות הצבאית. לאחר ארבע שנים של עבודה מאומצת, שכללה הכנת הדרישה המבצעית למערכת, יציאה למכרז, וכן עבודות בינוי והכנת תשתיות רשת נתונים למעבדה במחנה תל השומר, הייתה באביב תשס"ו בידי צה"ל והרבנות הצבאית מערכת AFIS מבצעית.

1. עמדות איסוף טביעות אצבע ממוחשבות בשרשרת החיול ב"מיטב"³¹

כל חייל המתגייס לצה"ל עובר בשרשרת החיול בתחנת איסוף טביעת אצבעות ממוחשבת. לעמדות ההטבעה מוזן מספרו האישי של החייל ונלקחות ממנו, תוך בקרת איכות המובנית בתהליך, טביעות של כל אחת מהאצבעות וכן של כפות הידיים. בנוסף, לצורך אימות, חותם החייל בעמדה את שמו ופניו מצולמים.

30 חשוב לציין כי המערכת הממוחשבת היא כלי עזר בלבד למומחה, והיא אינה מדויקת דיה כדי להכריז על זיהוי ללא אישור מומחה אנושי.

31 היחידה הוקמה ב-23 במאי 2006 מאיחודן של שתי יחידות: בסיס קליטה ומיון (בקו"ם) ומנהל הגיוס (מנה"ג).

2. סריקת טופסי הנייר

בהמשך גם הטפסים שהיו במאגר הטביעות, שנטבעו בדיו על נייר, נסרקו והומרו לקובץ תמונה, ולאחר שעברו ע"י צוות המעבדה תהליך של "טיוב", כלומר בחירת הטביעות הנקיות והברורות יותר, הן הוזנו למאגר הממוחשב.

3. קידוד טביעות האצבע במאגר הממוחשב ושמירתן

הנתונים שנאספים מעמדות ההטבעה בשרשרת החיול מועברים אל מאגר טביעות האצבע, ושם הטביעות נשמרות כקובץ תמונה (image) ועוברות תהליך ניתוח ואיפיון דיגיטלי המקודד את הטביעה ונותן לה ערך מספרי.

4. פיתוח מכשיר ה-MSO לאיסוף טביעות אצבע מחללים

עם רכישת מערכת ה-AFIS לאיסוף טביעות אצבעות ממתגייסים, נותרה עדיין בעיית איסוף טביעות האצבעות מחללים, שדרשה פתרון יצירתי. האיסוף נעשה באמצעות משיחה בדיו של אצבעות החלל, והטבעתן על רצועות נייר, שנשמרות בתיק החלל. קיים קושי אובייקטיבי באיסוף טביעות מנפטרים עקב צפידה והתקשות השרירים, על כן נדרשת לשם כך מומחיות רבה. באחד מקורסי החברה קדישא הצבאית שהתקיימו בצריפין החליט מפקד הקורס להכניס את נושא הורדת טביעות האצבע כפרק לימוד בקורס, והתברר כי למרות שעות ההדרכה הרבות שהוקדשו לנושא ותנאי האיסוף הנוחים יחסית, עת החניכים אספו טביעות אצבע איש מרעהו, התוצאות היו ירודות ביותר. התברר כי יש צורך למצוא שיטה משופרת לאיסוף טביעות אצבע מחללים, אשר תאפשר גם לאיש המילואים, שאינו מומחה לדבר, לאסוף טביעות אצבע מחללים, ובהתאם לצורך אף בתנאי שדה. מתוך תובנות אלה הוחלט לצרף לדרישת הרכש של מערכת ה-AFIS בקשה לפיתוח מתקן הטבעה מוקטן המותאם לתנאי שדה, שיאפשר איסוף טביעות אצבע ממוחשבת גם מחללים. למרות שאנשי מעבדת טביעות האצבע של משטרת ישראל, איתם התייעצנו, היו מאד ספקניים ביחס לשימות הדרישה, התברר במפגש עם אנשי החברה הצרפתית שעסקה בתחום כי קיימת היתכנות טכנית לפיתוח מתקן זעיר, מוקטן ועמיד בתנאי שדה קשים, ושניתן יהיה לחברו למחשב נייד.

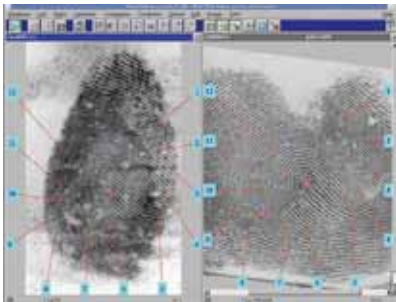
לאחר בחינת מספר אבות טיפוס הוצג מכשיר שנראה המתאים, ה-MSO. אך עתה צריך היה לנסותו בתנאים שידמו ככל האפשר לתנאי השדה אליהם הוא מיועד. לאחר קבלת האישור

ההלכתי הנדרש, נערך הניסוי לאיסוף טביעות אצבעות מנפטרים באמצעות ה-MSO באחת מחברות הקדישא. ביום ראשון, בשעת בוקר מוקדמת הגיעו למקום אנשי צוות הפיתוח וכן נציג החברה הצרפתית, והחלו באיסוף טביעות האצבע באמצעות מכשיר ה-MSO המחובר למחשב נייד. התוצאות היו מפתיעות באיכותן והביאו להשלמת משימת הזיהוי באמצעות טביעת אצבעות, כאשר תחת מערכת אחת נכללים גם מאגר טביעות האצבע של המתגייסים, גם הטביעות הנאספות דיגיטלית מן החללים באמצעות מכשיר ה-MSO, וגם מערכת איתור המאפשרת השוואה ביניהם בתוך דקות ספורות. הדבר הביא לשינוי דרמטי ביכולת זיהוי המהיר של חללי צה"ל באמצעות טביעות אצבע. הצלחת המערכת לזיהוי מהיר באמצעות טביעות אצבע הוכחה במלחמת לבנון השנייה בזיהוי של חללי הקרב בבית ג'בל בלבנון, כאשר טביעות האצבע שנאספו מהחללים בנקודת הפינוי בקיבוץ יראון שבגליל שוגרו למעבדה באמצעות מודם סלולרי, ועוד בטרם נחתו המסוקים בהם החללים בשדה דב כבר היו כולם מזוהים באמצעות טביעות אצבע.

5. צוות המעבדה - המשוים

טביעות האצבע שנאספו מהחללים מוזנות למערכת ההשוואה הסורקת את המאגר כולו בתוך דקות ספורות, ומציגה את המועמדים שטביעותיהם הן הדומות ביותר לטביעות החלל. מכאן עובר התהליך למשווה אנשי הבוחן את הטביעה מחיים מול טביעת האצבע מהנפטר, מאתר לפחות 12 נקודות השוואה

בשתי אצבעות, ומוודא כי אין כל נתון סותר בטביעה. לאחר מכן מועברות הטביעות המשוות לביקורת מפקד המעבדה, קצין בוגר אקדמיה שהשתתף בקורס מומחי טביעת אצבע בארה"ב והוסמך ע"י ה-FBI למזוה טביעת-אצבעות בכיר. מפקד המעבדה חותם על חו"ד המאשרת את זהות הטביעות מחיים ומהחלל, ומצרף אותה לתיק החלל עם תמונת שתי הטביעות שהשווה³².

32 הדבר עונה בדיוק לדרישה ההלכתית כפי שהוצגה לעיל בדברי הרב פישר: "והואיל וכך - טביעות אצבעות דינה כסימן מובהק. בכל מקרה של זיהוי על פי טביעת אצבעות זקוקים לשתי דוגמאות של טביעת אצבעות (זו שמחיים וזו שלאחר פטירה. שפ"ר) כדי לזהות את טביעת האצבעות הנידונה על פיהן".

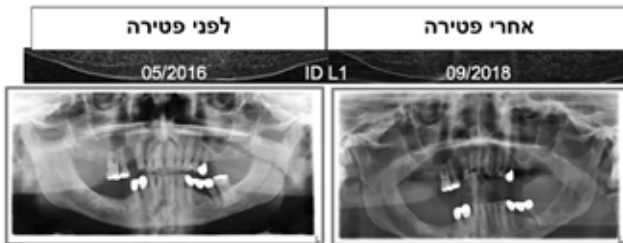
יד. תוצרי פרויקט מרח"ב - זיהוי חללים באמצעות משנן

1. בשרשרת החיול

מאז שנת תשס"ד עושים לכל המתגייסים לצה"ל צילום רנטגן פנורמי של השיניים וכן צילום דיגיטלי של חלל הפה. הצילומים מוזנים לתיקו הרפואי של החייל.

2. איסוף והשוואת צילומי שיניים מחללים

3. במחלקת הזיהוי הרפואי שבמרכז איסוף נתוני חללים (מאנ"ח) מוצב צוות של רופאי שיניים, שתפקידם לזהות את החללים הנדרשים לכך באמצעות השוואת נתוני השיניים מחיים עם אלה של החלל. לרשותם עומדת מערכת ממוחשבת המקושרת לתיקים הרפואיים של חיילי צה"ל, ומשם הם מאתרים בהתאם לנתוני השיבוץ הקרבי את הנתונים מחיים. לרשות רופאי השיניים עומד במאנ"ח מכשיר רנטגן נייד, שבשילוב סנסור דיגיטלי (המחליף את סרט הצילום המסורתי) מאפשר לצלם את שיני החלל, להעלות את הצילומים על מסך המחשב לצד הצילומים מחיים, ולבצע השוואה. רופא השיניים חותם על חו"ד המאשרת את זהות ממצאי המשנן מחיים ומהחלל, ומצרף אותה לתיק החלל עם תמונת שני הצילומים שהשווה. בהיעדר נתוני שיניים מחיים בתיק הרפואי, או בחלוף שנים רבות מאז גויס החייל ונאספו נתוני השיניים שלו, תיעשה פנייה למשפחה ע"י ענף נפגעים באכ"א כדי לאתר נתונים מרופא השיניים המטפל. עם השגת נתונים אלה תתבצע ההשוואה על ידי רופא שיניים המוצב ביחידת החקירות והזיהוי.

טו. תוצרי פרויקט מרח"ב - זיהוי חללים באמצעות DNA

1. רקע

כאמור בפתיחה למאמר, הרקע להקמת פרויקט מרח"ב לבחינת מערך הטיפול בחללים בצה"ל היה הטעות שחלה בזיהוי חלקי גופות חללי השיטת לאחר האסון באנצריה שבלבנון. בדיוני ועדות החקירה שעסקו בנושא עלתה שוב ושוב השאלה מדוע לא נעשה ע"י הרבנות הצבאית זיהוי לחלקי הגופות באמצעות בדיקת DNA.

על כן היה ברור כי אחד מתוצרי הפרויקט חייב להיות יישום הזיהוי בעזרת בדיקת DNA בשעת הצורך כחלק מהטיפול בחללי צה"ל.

2. הזיהוי באמצעות בדיקת DNA

'טביעת אצבע גנטית' היא טכנולוגיה ש"נולדה" בשנת תשמ"ד באנגליה ע"י החוקר סר אלק ג'פריס (Alec Jeffreys), שהראה כי לכל אדם יש מעין "טביעת אצבע" גנטית. אם חותכים (מבקעים) את הדנ"א בעזרת אנזימי ביקוע מתאימים, ומאפשרים לקטעי החיתוך לנוע בשדה חשמלי בפרק זמן נתון, הקטעים השונים נעים למרחקים שונים, ובשיטת גילוי מתאימה מתקבל, בעקבות נדידה כזו, דגם פסים אופייני של מקטעי הדנ"א, בדומה לבר-קוד - לכל אדם דגם פסים ייחודי לו. הפוטנציאל הגלום בדנ"א לצרכים משפטיים זכה מאז לתשומת לב רבה. לבדיקה שלושה שימושים נפוצים: בירור קרבה משפחתית בין אנשים, בירור האם ממצאים ביולוגיים מזירת העבירה שייכים לחשוד במסגרת חקירת זיהוי פלילי, וזיהוי חללים.

בהמשך עמלו המדענים על פיתוח שיטות בדיקה המותאמות לצורכי חקירה משפטית והבאת ראיות. פותחו שיטות שונות, כגון שיטת מספר החזרות ברצף (VNTR, variable number of tandem repeats) או שיטת רצף חזרות קצר (STR, short tandem repeats) בשיטות אלו בוחנים אזורי דנ"א המורכבים מרצף של בסיסים החוזר על עצמו שוב ושוב. באוכלוסייה ניתן לראות מופעים שונים (מספר חזרות שונה) לאותו אזור של דנ"א. שיטות אלו דורשות כמות מועטה של חומר ביולוגי (די בעשרות תאים שנמצאו בזירת הפשע או נלקחו מחללים), הן מהירות - פיתוח הדגימה אורך שעות אחדות, והתוצאה המתקבלת מדויקת ואמינה.

בארץ מתבצעות באופן שגרתי בדיקות לזיהוי פלילי באמצעות הפקה ואיפיון של STR. הרוב המכריע של בדיקות אלו מתבצע במעבדה הביולוגית של המחלקה לזיהוי פלילי (מז"פ) במטה הארצי של משטרת ישראל בירושלים, וחלקן במעבדות המכון הלאומי לרפואה משפטית באבו כביר.

3. המעמד ההלכתי של זיהוי באמצעות DNA

נושא המעמד ההלכתי של קביעת זהות באמצעות DNA נידון בהרחבה בספרו של הרב ד"ר מרדכי הלפרין³³, והדברים להלן מובאים מהספר³⁴ באדיבות:

הגר"ש הלוי ואזנר שליט"א הורה להתייחס לזיהוי דנ"א כסימן מובהק, אך הגביל זאת לזיהוי דנ"א שמשווה רקמה של הנעדר לרקמה ממקום האסון.

33 הרב ד"ר מרדכי הלפרין, רפואה מציאות והלכה, ירושלים תשע"ב, סימן לג - זיהוי חללי מלחמה וקביעת אבהות באמצעות דנ"א - DNA.

לעומת זאת, כאשר אין לנו דגימה נקיה של הנעדר עצמו ויש צורך לשחזר את פרופיל הנעדר בעזרת פרופילים של בני משפחתו, או כאשר הדגימה במקום האסון איננה דגימה "נקיה" שמתאימה לנתוני הנעדר אלא היא מכילה תערובת דנ"א ממכמה אנשים, כאן רמת הוודאות נמוכה יותר, ולדעת הגר"ש ואזנר עוצמת הזיהוי היא כשל סימן בינוני. בשנים האחרונות גדולי הפוסקים הורו להסתמך למעשה על זיהוי גנטי, ועגונות לא מעטות, כמו עגונות אסון בנייני התאומים בניו יורק, הותרו אחרי הסתמכות בין היתר גם על זיהוי פרופיל האס-טי-ארים מדגימות הדנ"א שנותרו באתר ההריסות. חלק מהעגונות הותרו ע"י הגר"ז למן נחמיה גולדברג תוך הסתמכות על זיהוי דנ"א של שרידי רקמות. הוא דן במפורט בשאלה ההלכתית של זיהוי באמצעות דנ"א, והראה שהתאמת דנ"א מהווה לפחות 'סימן מובהק ביותר'. הגרזנ"ג הוסיף: "אכן עיקר היתר הנשים סמכתי על בדיקת דנ"א שנראה שדינו כסימנים מובהקים ביותר".

4. איסוף דגימות דם ל-DNA מהמתגייסים לצה"ל בשרשרת החיול בבסיס קליטה ומיון

א) בראשית שנת תשנ"ט החליט צה"ל על הקמת בנק דם מיוחד לאיסוף מידע גנטי מלוחמים המשרתים בסדיר ובמילואים.

ב) עקב העדר חקיקה מתאימה מסירת דגימת דם ל-DNA איננה חובה ומצריכה את הסכמת המתגייס.

ג) בעת מעבר המתגייס בשרשרת החיול (שר"ח) נוטלים ממנו דגימת דם מוטבעות על כרטיסי FTA לצורך הפקת פרופילי DNA בעת הצורך. כרטיסים אלו מהווים אמצעי דיגום פשוט לשימוש, ובתנאים נאותים מתאפשר איחסון הדגימה לשנים רבות.

ד) הדגימה נשמרת במאגר מיוחד ומאובטח בצה"ל ובו בקרת טמפרטורה מתמדת.

5. השימוש בבדיקת DNA לזיהוי חללים בצה"ל

א) לזיהוי באמצעות טביעת אצבע יתרונות של מהירות ויכולת איתור מועמדים ע"י המערכת גם בהיעדר נתון שמי. גם לזיהוי באמצעות משנן, אף שנדרש נתון שמי לאיתור המועמד, יתרון המיידי. כמו כן, לעיתים קרובות נדרשת מידה של פולשנות כדי לאסוף מהחלל את המטען הגנטי, על כן בד"כ ייעשה השימוש ב-DNA לזיהוי רק בהיעדר ממצאי טביעות אצבע ומשנן, מחיים או בגופה.

ב) יתרונו הגדול של הזיהוי בעזרת בדיקת DNA בא לידי ביטוי בעת הצורך לשייך בין חלקי החלל. בתחום זה היקנה לנו הזיהוי באמצעות DNA את היכולת, שלא הייתה בעבר, לשייך בין חלקי גופה ברמת ודאות גבוהה.

ג) כמו כן, בהיעדר נתונים מחיים, ניתן לזהות את החלל בעזרת DNA באמצעות נטילת ופיתוח דגימה מקרובי משפחתו³⁵.

6. מעבדת ה-DNA של הרבנות הצבאית

א) בשנת תשע"ה הוכרזה כמבצעית מעבדת ה-DNA של צה"ל הכפופה למדור זיהוי רפואי ברבנות הצבאית, וממוקמת בסמוך למרכז איסוף נתוני החלל (מאנ"ח).

ב) המעבדה מנוהלת ע"י שני ביולוגים בעלי תואר שני, ומפתחת את הדגימות בשיטת STR³⁶ הזוהה לשיטה המקובלת במכון הלאומי לרפואה משפטית, ולשיטת הזיהוי של מעבדת ה-DNA של משטרת ישראל.

7. תהליך הזיהוי באמצעות DNA בצה"ל

א) עם הגעת החלל למרכז איסוף נתוני החלל (המאנ"ח) הוא עובר תהליך מיון בו משתתף גם נציג צוות הזיהוי הרפואי, ולפי מצב הגופה נקבע תהליך הזיהוי אותו יעבור החלל.

ב) בעת שקיים צורך ליטול חומר ביולוגי מהגופה, רופא משפטי יבצע את האיסוף

35 במצבים המורכבים הללו של שחזור פרופיל דנ"א באמצעות דנ"א של הורים או בני משפחה אחרים, ושל בידוד פרופיל דנ"א מתוך תערובת פרופילים מכמה אנשים, חייבים לבדוק כל מקרה בנפרד. יתכנו מצבים בהם התוצאה לא תחשב אפילו כסימן בינוני, בעוד שבמקרים אחרים ניתן להגיע לרמה של סימנים מובהקים. הדרך היחידה לבצע ניתוח הלכתי במקרים אלו היא לאפשר מעורבות איש הלכה מובהק שמכיר את טכנולוגיית הזיהוי באמצעות דנ"א (הרב ד"ר מרדכי הלפרין, רפואה מציאות והלכה עמ' 413 הע' 6).

36 STR - Short tandem repeat (חזרות רצף קצר) הוא שיטה נפוצה של ביולוגיה מולקולרית המשמשת להשוואה בין שתי דגימות או יותר, של חזרות אללים (allele) הוא אחד מתוך כמה חזרות מולקולריות אפשריות של אותו גן) באתרים ספציפיים ב-DNA.

באופן שהפגיעה בכבוד המת והפולשנות תהיה מזערית ככל האפשר. על כן רק בהיעדר אפשרות לדגום את החומר בעזרת מזרק, תיעשה הנטילה באמצעות סכין מנתחים בחדירה לתוך הרקמה.

ג) הדגימה מוכנסת למבחנה סטרילית המסומנת במספר החלל ונשלחת למעבדת ה-DNA הצה"לית הצמודה למאנ"ח.

ד) כדי לבצע השוואה יש צורך להביא למעבדה, מן המאגר המרכזי, את מעטפות ה-FTA (בהן דגימות הדם ממתגייסים) של המועמדים האפשריים. לשם כך נעשה שימוש בשבצ"ק של האירוע ממנו הובא החלל.

ה) בהיעדר נתוני DNA מחיים לחלל, תיעשה ע"י מדור נפגעים באכ"א פנייה למשפחתו, ובהינתן הסכמה תילקח מהם דגימת דם ע"י רופא צבאי.

ו) תוצר הזיהוי שהופק במעבדה ויתועד בתיק החלל, יכלול בנוסף לחוות דעת של הביולוג גם את התרשימים הגרפיים של נתוני הדגימה מחיים וזו שלאחר פטירה.

טז. הקמת צוותי ייעוץ לחליטה שע"י הרב הצבאי הראשי

הרב הראשי לצה"ל הוא הקצין המוסמך ע"פ חוק לקבוע את זהות החלל. בתקופה בה ברירת המחדל לקבורת חללים במלחמה הייתה קבורת ארעי, הייתה בידי הרבצ"ר שהות של שבועות עד חודשים כדי לסיים את חקירת הזיהוי ולקבוע את זהותו של החלל. המגמה הנוכחית במערכת היא לפעול גם בעת לחימה במתווה של קבורת קבע, ולהודיע למשפחות על נפילת יקירם בהקדם האפשרי. הדבר מכניס את הרבצ"ר, עליו מוטלות בזמן מלחמה משימות רבות בתוקף היותו מפקדה של הרבנות הצבאית. מעבר לאחריותו על קביעת זהות החללים, לסד זמנים בלתי

אפשרי. משכך הוחלט להקים על יד הרבצ"ר "צוות ייעוץ לחליטה" אשר יקבל את תיק החלל והממצאים מיחידת חקירות הזיהוי, יעבור עליהם, יבקש הבהרות והשלמות במידת הצורך, יקבע את הפרמטרים ההלכתיים והמשפטיים לזיהוי החלל ומשקלם, ויעביר את המלצתו לרבצ"ר. תהליך זה מקצר במידה רבה את משך הזמן אותו נדרש הרבצ"ר להשקיע כדי לקבוע את זהות החלל. צוות הייעוץ לחליטה כולל ארבעה אנשים: מפקד הצוות - רב פוסק הלכה הבקיא בהלכות זיהוי חללים, עו"ד הבקיא בחוקי המעמד האישי, חוקר בכיר מהיחק"ז, ומזכיר המרכז מנהלתית את עבודת הצוות בראשות הצוותים עומדים היום סא"ל (מיל.) הרב אברהם גוגיג, סא"ל (מיל.) הרב ד"ר מרדכי הלפרין וסא"ל (מיל.) הרב יעקב רוז'ה רבה של בת ים.

יז. העברת זיהוים של חללי צה"ל מהמכון לרפואה משפטית למרכז איסוף נתוני חלל של הרבנות הצבאית

ככל שהתקדם פרויקט מרח"ב של הרבנות הצבאית, התגבשה בקרב מובילי הפרויקט (איתמר גוטהרץ, שמעון פרצ'יק ורמ"ח שרותי הדת בצה"ל אל"מ הרב צבי בלק) התובנה כי בתוך זמן קצר תהיה לרבנות הצבאית וליחידת הזיהוי הרפואי של חיל הרפואה היכולת לזהות את חללי צה"ל באופן עצמאי, מבלי להזדקק לשירותי המכון הלאומי לרפואה משפטית באבו כביר. מערכת ה-AFIS לזיהוי באמצעות טביעת אצבעות כבר הפכה למבצעית, צילומי שיניים נעשו באמצעות רנטגן דיגיטלי, איסוף דגימות דם ל-DNA הפך לדבר שבשגרה בשרשרת החיול בבקו"ם, ומערכת תיק חלל עברה את שלב מבחני הקבלה, כדי להכינה להפעלה מבצעית. גם היחידה לזיהוי רפואי 6017 בפיקודו של ד"ר חן קוגל (לימים מנהל המכון הלאומי לרפואה משפטית) השתכללה מאוד ונרכש עבורה ציוד רנטגן דיגיטלי לצילום שיניים ולצילומי גוף. כך שלמעשה היו בידי צה"ל כל חלקי ה'פאזל' המאפשרים זיהוי ביומטרי מהיר ואמין, וכל שנדרש היה לחבר את חלקי התצריף למערכת אחת.

מלחמת לבנון השניה שפרצה בקיץ תשס"ו היוותה זרז למימוש כוונה זו, להעברת הזיהוי במלואו מהמכון לרפואה משפטית לידי הרבנות הצבאית וצה"ל. כבר ביום שלישי 12 ביולי 2006, יום פתיחת המלחמה, התקיים במשרדה של רמ"ד מערכות נפגעים בלשם, רס"ן אתי מלכא, דיון בהשתתפות מפתחי המערכת ברבנות הצבאית, על האפשרות להשתמש במערכת תיק חלל הממוחשבת, אשר עברה זמן קצר לפני כן את מבחני הקבלה ונמצאה בשלבים האחרונים לפני הפעלה מבצעית. הדיון התרכז בשאלה האם נכון יהיה להפעיל את המערכת, שטרם נוסתה מבצעית, בהפעלת אמת במלחמה. מסקנת הדיון הייתה כי המערכת עדיין אינה יציבה דייה כדי לסמוך עליה מבצעית, אך ניתן לאמץ את תפיסת המערכת ושיטות העבודה המוטמעות בה, וכן

להפעיל את המערכות ההיקפיות שלה, ה-AFIS לזיהוי באמצעות טביעות אצבע, המצלמות הדיגיטליות שנרכשו לצילום החללים, ומערכות הרנטגן הדיגיטלי.

עם התמשך הלחימה בלבנון, הנחה הרבצ"ר ביום שלישי ה-8 לאוגוסט 2006 את ראשי פרויקט מרח"ב, איתמר גוטהרץ ושמעון פרצ'יק, לפעול מיידית להכשרת מרכז איסוף נתוני חלל בבסיס הרבנות הצבאית בצריפין. ההירתמות של כל הגורמים המעורבים בתהליך הייתה מיידית ודרמטית: מפקדת בר"ץ (בסיס הרבנות הצבאית) בצריפין פינתה האנגר ענק מכל הציוד שהיה בו, באותו היום, בשעה 22:30 עלו אנשי פרויקט מרח"ב לאל"ם ניסים פרץ רמ"ח לוגיסטיקה באגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה - אט"ל, הציגו לפניו את תוכנית הכשרת המבנה והתקנת מערכות חשמל ומיזוג אויר הנדרשות להפעלת המאנ"ח, והוא הינחה את אנשיו לבצע מידית את כל שנדרש. גם גורמי אכ"א ואגף התקשוב ארגנו את כל מערך התקשורת והמחשבים, וחיל הרפואה העביר את ציוד הדימות הממוחשב לזיהוי הרפואי.

במקביל נעשתה עבודת הכנה קדחתנית במדור מערכות נפגעים של אגף התקשוב להכנת תשתיות התקשורת והשרתים הנדרשים להפעלת המאנ"ח בצריפין. במשרד סמוך למפקדת בר"ץ 779 בצריפין נפרסת שלוחה של מעבדת טביעת האצבע, ומפקד המעבדה יהושע אשכנזי תידרך וארגן את אנשי צוות המעבדה לקראת הפעלתה. מפקד פלוגת האנ"ח, סא"ל (מיל). עמיעד גולדברגר, אירגן את הצוותים, וסגנו איציק בלוי, שהיה דמות מרכזית בבניית מערכת תיק חלל, הכין יחד עם ד"ר יונתן שלר איש המחשבים תו"ל הפעלה, שיאפשר לצוותים להיעזר במחשבים ובציוד הדיגיטלי גם בהיעדר מערכת יציבה. באותה העת, רמ"ד זיהוי רפואי, ד"ר רז גפשטיין, תיאם עם ד"ר חן קוגל מפקד 6017 את פריסת היחידה לזיהוי רפואי, ובבר"ץ 779 החלה פעילות קדחתנית להכנת והתקנת המחשבים והציוד ההיקפי.

ביום שישי ה-11.8.2006 בשעה 11:00 סייר ראש אכ"א אלוף אלעזר שטרן במאנ"ח, ובחן את התקדמות ההיערכות. בתום הסיור הודיע ראש אכ"א - אם יהיו עוד חללים, נפתח את המאנ"ח. על אירועי אותו היום מספר הרבצ"ר הרב ישראל וייס בספרו "בדם ליב" (עמ' 98):

ביום שישי 11.8.2006 באתי אל פרופ' יהודה היס, ראש המכון לרפואה משפטית באבו כביר, והודעתי לו על כוונתי לפתוח כבר במוצאי שבת מכון חילופי לזיהוי חללי צה"ל, שיהיה באחריותה הבלעדית של הרבנות הצבאית.

בשבת 12.8.2006 היה היום הקשה ביותר במלחמה ובזירת המלחמה בצפון נפלו 24 חללים. במוצאי שבת יצא הרבצ"ר תא"ל הרב ישראל וייס למכון לרפואה משפטית להודיע לפרופ' היס על פתיחת המאנ"ח. אף כי פרופ' היס לא היה מאושר מן המהלך, הוא כיבד את החלטת הרבצ"ר והורה לאמבולנסים שהביאו את החללים שנפלו

בשבת ונמצאו כבר בחצר המכון, להעביר את החללים למאנ"ח שנפתח בצריפין. בשעה 23:00 הגיעו ראשוני החללים לעמדות הקליטה במאנ"ח בצריפין. המאנ"ח הופעל! כך דווח על פתיחת המאנ"ח באתר YNET ביום 16.08.06:

לראשונה הפעיל צה"ל במלחמה הנוכחית יחידה חדשה, שעוסקת בזיהוי חללים והכנתם לקבורה. עד כה נעזר צה"ל בשירותי המכון לרפואה משפטית באבו-כביר, אולם לאחר סוף השבוע האחרון, שבו נהרגו ביממה אחת 24 חיילים, הוחלט לגייס את אנשי המילואים של היחידה. "זו הפעם הראשונה שהכנסנו תחת קורת גג אחת את כל נושא הטיפול בחללים - החל מהרגע שבו חלל מפונה מהשטח, ועד לקבורתו", מתאר תא"ל ישראל וייס, הרב הצבאי הראשי, את פעולת היחידה שממוקמת בצריפין. "רצינו שלצבא תהיה יכולת לתת מענה יעיל, איכותי ועצמאי כאשר מתרחשת מלחמה וישנם חללים במספרים גדולים, ושלא יהיו סימני שאלה לגבי הזיהוי", הסביר וייס את הרציונל שמאחורי הקמת היחידה. "יש לנו במאנ"ח שני אגפים, אגף אחד שעוסק בזיהוי הכללי והשני בזיהוי הרפואי. כל מה שיש באבו-כביר יש גם לנו. ורק אם יעלה צורך בביצוע נתיחה הדבר ייעשה באבו-כביר". עם זאת, הרב וייס הקפיד להדגיש כי "במשך כל השנים, פרופסור היס ואנשיו במכון לרפואה משפטית באבו כביר עשו עבודה יוצאת מהכלל".

בתוך זמן קצר החל המאנ"ח כולו לפעול במהירות וביעילות, כאשר שיתוף הפעולה בין אנשי המאנ"ח המשתייכים לרבנות הצבאית ובין אנשי חיל הרפואה האמונים על הזיהוי הרפואי מתנהל בהרמוניה מלאה, וזיהוי החללים נעשה על פי כל כללי ההלכה ובאופן המכבדם כראוי. למחרת פתיחת המאנ"ח, ביום ראשון, הגיע לביקור ראש אגף התקשוב האלוף אודי שני. במהלך הסיור ולאחר שהוצגו בפניו הקשיים בהעברת הנתונים לשרתים עקב נפח תעבורת נתונים קטן מדי, הורה האלוף שני להביא למאנ"ח את אחת משתי האנטנות הלווייניות שהיו אז בצה"ל, ובמקביל, לסלול קווי תקשורת רחבת פס למאנ"ח.

הידיעה על פתיחת המאנ"ח והטיפול הניתן בה לחללי צה"ל מהמערכה בלבנון, היכתה גלים, ולמאנ"ח הגיעו לביקור אנשי המכון לרפואה משפטית, קציני מז"פ במטה הארצי של משטרת ישראל, וכן קצינים בכירים בצה"ל ובהם ראש להק כ"א של חיל האוויר תא"ל דני גרנות.

מספר שבועות לאחר תום הקרבות, לאחר שהטיפול בחללי צה"ל במאנ"ח נעשה גם בשגרה, הגיע הנחייה מחיל הרפואה להחזיר את הציוד הרפואי ומכשירי הרנטגן לימ"ח הרפואה. משמעות הדבר הייתה, כי הטיפול בחללי צה"ל בשגרה ישוב וייעשה במכון לרפואה משפטית באבו כביר. החזרת הגלגל לאחור על כל משמעויותיו נראה

כמעשה בלתי סביר. הוחלט לזמן את סגן קרפ"ר, אל"מ נחמן אש, לסיוור במאנ"ח ולדיון במשמעות ההחלטה על סגירת המאנ"ח, והשפעתה על מתן הטיפול הראוי והמכובד לחללי צה"ל.

אל"מ ד"ר אש הגיע לביקור, התרשם מהיכולות של המאנ"ח ומהאופן המכובד בו מטופלים חללי צה"ל, והחליט להשאיר את הציוד ולתאם את כל הנדרש מבחינת צוותי הרפואה כדי שיעילו את הזיהו הרפואי במאנ"ח גם בשגרה. החלטה זו היא המאפשרת, עד היום, להעניק לחללי צה"ל את החסד של אמת הראוי להם.

יח. החתירה להימנע ככל הניתן מקבורת ארעי - הקמת המלב"ח

החוויה הטראומטית שעברה על המשפחות השכולות בעקבות קבורת הארעי במלחמת יום הכיפורים וההלוויות ההמוניות, בכל רחבי הארץ, בעת העברת החללים לקבורת קבע לאחר שנה, פערו סדק עמוק באמון של אזרחי מדינת ישראל בצבא ובממשלה. במלחמת לבנון הראשונה שהתקיימה בקיץ תשמ"ב (החלה ב-6 ביוני 1982 ונמשכה עד 29 בספטמבר 1982) נפלו 654 חיילים ואנשי מערכת הביטחון. עם תחילת המלחמה, ומתוך חשש לריבוי חללים, עלתה המחשבה אצל כמה מבכירי צה"ל לקבור את החללים בקבורת ארעי. אלוף הרב גד נבון, שהיה אז הרבצ"ר, התנגד לכך בתוקף, וטען כי מערך זיהוי החללים של הרבנות הצבאית יוכל לזהות את החללים במהירות, באופן שיאפשר לפעול במתווה של קבורת קבע. מתוך תובנה זו, שקבורת ארעי במלחמה עלולה ליצור משבר בחברה הישראלית, עושה מאז הרבנות הצבאית ומפקדת צה"ל כל מאמץ כדי שלא לחזור שוב על המחזות הללו.

על כן, כדי לתת בידי הצבא כלים שיאפשרו ביצוע הלוויות לקבורת קבע גם במקרה של מלחמה מרובת חללים, הוחלט ברבנות הצבאית בשנת תשס"ח להגדיל את היחידה המטכ"לית לטיפול בחללים - היק"ם, ולתת לה יכולות משופרות, כדי שניתן יהיה לפנות, לזהות ולהביא לקבורה את חללי צה"ל במתווה של קבורת קבע גם במצב של מלחמה ושל ריבוי הרוגים ח"ו. הנושא הועלה בפני גורמי אגף התכנון בצה"ל (אג"ת), ולאחר עבודת מטה מקיפה קיבל את אישורם.

בתאריך 11 לנוב' 2011 הוכרזה ע"י ראש אכ"א אלוף אורנה ברביבאי היחידה המטכ"לית לטיפול בחללים, המלב"ח, כמבצעית. מפקד היחידה הוא קצין מילואים בדרגת אלוף משנה, וכפופים לו חמישה סגני אלופים, מפקדי יחידות המשנה: היסע"ם - יחידת הסריקה המטכ"לית, המאנ"ח - המפעילה את מרכז איסוף נתוני החלל, היחק"ז - יחידת החקירות והזיהוי, הנמ"ח - היחידה המפעילה את מערך שינוע החללים המטכ"לי, ויחידת בל"ק המבצעת קבורת קבע בחירום. הקמת היחידה התאפשרה במידה רבה הודות לשדרוג היכולות הטכניות והמדעיות של מערך

בתחום המחשבים, וכך הוקמה ב-2011 יחידת מתנדבות הכוללת נשים מירושלים ורעננה, שהוכשרו ואומנו לצורך המשימה. במהלך השנים הוזעקו המתנדבות פעמים רבות לטפל בחללות צה"ל, ובסיום הטיפול בהן מקיימות המתנדבות בקשת מחילה וטקס פרידה מרגש מן הנפטרת בה טיפלו.

אחרית דבר

החילותי את שרותי במערך הטיפול בחללים של הרבנות הצבאית, בפלוגה ט' המטכ"לית, עם שחרורי משירות סדיר בספט' 1971. במלחמת יום הכיפורים, שפרצה כשנתיים לאחר מכן, הייתי מפקד מחלקה בפלוגה ט' המטכ"לית אשר עסקה בפינוי, זיהוי וקבורת חללי המלחמה בחזית המצרית. בעקבות החוויה הקשה של מלחמת יום הכיפורים, עת ראיתי כי למרות רצוננו לעיתים קצרה ידינו מלהעניק לחללי צה"ל את הטיפול הראוי להם, גמלה בליבי ההחלטה לפעול בעזרת ה', ככל שאוכל, לשפור המערך לטיפול בחללים בצה"ל. בשנים שלאחר המלחמה עסקתי בשירותי במילואים בהדרכה בקורסי החברה קדישא של הרבנות הצבאית ובפיתוח התוו"ל, ובהמשך התמנתי לסמ"פ של פלוגה ט' ולאחר מכן למפקדה.

גם בין המלחמות נקראו אנשי הפלוגה לטפל בחללים בעשרות אירועי אסון, ובהם: התרסקות מסוק הנ"ד במישור אדומים במאי 1977, חללי "אוטובוס הדמים" - הפיגוע בכביש החוף בחודש מרץ 1978, ולמרבה הצער עוד רבים אחרים. במהלך המלחמות והפעילות המבצעית המשותפת התגבשה בתוך הפלוגה חבורה של קצינים ומפקדים, חלקם "בוגרי" מלחמת יום הכיפורים, קבוצה ששמה לה למטרה לשפר ככל הניתן את המערך לטיפול בחללים בצה"ל. וכך ניסינו, ממלחמה למלחמה ומאירוע לאירוע, לקיים תחקירים מבצעיים, להפיק לקחים ולפעול ליישומם לשיפור המערך.

בעקבות מלחמת המפרץ ב-1991 הוחלט להעצים את הכוח המטכ"לי לטיפול בחללים, ופלוגה ט' הוגדלה ליחידה בסד"כ גדודי שנקראה יק"ם - יחידת הקבורה המטכ"לית. התמנתי למפקדה, והוענקה לי ע"י הרבצ"ר, אלוף הרב גד נבון, דרגת סגן אלוף. כאמור לעיל, בשלהי שנת תשס"א יצא לדרכו פרויקט מרח"ב: מערך רבצ"ר - חללים בחירום, ונעניתי בשמחה לבקשתו של הרבצ"ר תא"ל הרב ישראל וייס, להתגייס לתקופה ארוכה של שירות מילואים בתנאי קבע ולמלא את תפקיד הרכז המקצועי של הפרויקט. ראיתי בהצעתו של הרבצ"ר הזדמנות יוצאת מן הכלל להביא לקידום מטרתי משכבר, שיפור המערך לטיפול בחללים בצה"ל. צוות הפרויקט זכה לסייעתא דשמיא רבה, והצליח בתוך שנים ספורות לגרום לשדרוג משמעותי של המערך לטיפול בחללים בצה"ל. מתוך הערכה על הישגי פרויקט

מרחב המליץ ב-2005 הרבצ"ר תא"ל הרב ישראל וייס, להעלות אותי בדרגה, ובטקס במחנה מטכ"ל הוענקה לי, ע"י הרמטכ"ל דאז משה בוגי יעלון, דרגת אלוף משנה. כאמור בשנת 2011 הוקם המלב"ח והתמנית למפקדו. בעת טקס הכרזתו כיחידה מבצעית בצה"ל נשאתי דברים, והקטע הבא מתוכם הוא המייצג את לב העשייה של "אנשי התמיד" - חיילי ומפקדי יחידות החברה קדישא הצבאית:

...לא השכלולים המדעיים הם המנחים את מפקדי המלב"ח וחייליו. המלב"ח, שהורתו בפלוגה ט' המיתולוגית, שהוקמה במלחמת ששת הימים וטיפלה בחללים בכל הגזרות במלחמת יום הכיפורים, ולידתו ביחידת הקבורה המטכ"לית - היק"ם, מונע ע"י ההכרה המושרשת עמוק בלב אנשיו, כי הטכנולוגיות הגבוהות הן כלי בלבד, הבא לשרת את ערכי התורה והמוסר היהודי עתיק היומין, הנובעים מן ההגדרה המחייבת "כי בצלם אלוקים עשה את האדם". ערכים אלה שהינם נר לרגלי אנשי "החברא קדישא" הצבאית, החבורה הקדושה שזכיתי להימנות עם חבריה, מנחים את אנשי המלב"ח ליחס של כבוד לחללים ולרגישות אין קץ כלפי המשפחות השכולות. ערכים מקודשים אלה לא נותרו נחלת הרבנות הצבאית בלבד. אנשי התמיד, הנכונים ונענים לכל קריאה, יכולים להעיד מניסיונם ופעילותם רבת השנים, כי ערכי גמילות חסד של אמת אלה הפכו לנכסי צאן ברזל של צה"ל כולו על חייליו ומפקדיו, אשר אינם חוסכים כל מאמץ ואמצעי לפנות את חללי צה"ל ממקום נפילתם, בארץ ובעולם, לזהותם ולהביאם לקבר ישראל בכבוד הראוי להם ולמשפחותיהם. המאמץ שהשקיע צבא ההגנה לישראל על אגפיו, אגף התכנון, אגף כח האדם, אגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה ואגף התקשוב, בהקמת המלב"ח, הוכיחו את המציאות הזו... אני נושא תפילתי, המצטרפת לתפילת כולנו, שלא נזדקק להפעלתה של היחידה. והיו כל פעולותינו ואימונינו בבחינת 'דרוש וקבל שכר' בלבד. ויקוימו בנו דברי הנביא ישעיה³⁷ בַּלְעַ הַמְּוֹת לְנֶצַח וּמָחָה ה' אֱלוֹקִים דְּמָעָה מֵעַל כָּל-פְּנִים וְחָרְפֵת עִמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל-הָאָרֶץ כִּי ה' דָּבָר.

